NEXUS
ADVOKATER

ENTREPRISE OG BYGGERI

Afgørelsesoversigt januar-februar 2018

ENTREPRISE OG BYGGERI er en afgørelsesoversigt, som har til formål at give den interesserede et godt overblik over nye og relevante afgørelser inden for entreprise og byggeri. Oversigten er både til den travle læser, som gerne vil danne sig et hurtigt overblik over nye og interessante afgørelser, men også til læseren, som gerne vil holde sig opdateret på ny viden og ønsker at gå mere i dybden med den enkelte afgørelse.

Temaerne for denne måneds afgørelser er isoleret bevisoptagelse, entreprenørgaranti og aftalelovens § 33, ekstraarbejder, erstatningskrav, godtgørelse for stilstandsomkostninger samt spørgsmålet, om et produkt grundlæggende er egnet til det pågældende formål.

I denne udgave:

U2018.611 V

TBB2018.123

TBB2018.131

TBB2018.135

TBB2018.171

TBB2018.188

Indholdsfortegnelse

NEXUS ADVOKATER 3

Hvem er vi? 3

Afgørelserne kort 4

U2018.611 V 4

TBB2018.123 5

TBB2018.131 6

TBB2018.135 7

TBB2018.171 9

TBB2018.188 11

Afgørelserne i deres helhed 12

U.2018.611 V 12

TBB2018.123 14

TBB2018.131 17

TBB2018.135 21

TBB2018.171 26

TBB2018.188 34

NEXUS ADVOKATER

Hvem er vi?

Nexus Advokater er et højt specialiseret advokatkontor, der yder juridisk rådgivning til erhvervsdrivende og private inden for bl.a. entreprise- og forsikringsret.

De enkelte advokater har specialiseret kendskab til og erfaring inden for forskellige juridiske områder baseret på høj faglighed med mange års erfaring.

Hos Nexus Advokater er kvalitet i højsædet, og vi værdsætter personlig kommunikation og tilgængelighed gennem hele rådgivningsforløbet. Vi stræber efter at begejstre vores klienter med prisbevidsthed på markedsvilkår og høj kvalitet.

Hos Nexus leverer vi til tiden og til den aftalte pris.

Kontakt os

Kontakt os for at få flere oplysninger om NEXUS ADVOKATER, og hvad vi kan tilbyde.

NEXUS ADVOKATER
Middelfartgade 15, 2. sal

2100 København Ø

(+45) 70 227 237

info@nexusadvokater.dk

Besøg os på internettet:
www.nexusadvokater.dk

Afgørelserne kort

Resumé

U2018.611 V

Hvem skal betale omkostningerne i forbindelse med isoleret bevisoptagelse ved påviste mangler?

Sagen omhandler sagsomkostninger i forbindelse med isoleret bevisoptagelse. Skønsindstævnte blev i denne sag pålagt at betale sagsomkostninger til skønsrekvirenten i en sag omhandlende isoleret bevisoptagelse med syn og skøn. Landsretten fandt på baggrund af forarbejderne til Retsplejelovens § 343, stk. 3, at retten kan pålægge den part, som ikke får medhold i en sag om isoleret bevisoptagelse, at betale sagsomkostninger til den anden part. Dette gælder også i tilfælde, hvor det er den anden part, der har haft ønske om isoleret bevisoptagelse.

Hvad kan vi udlede af afgørelsen?

Det er den part, som anmoder om en syns- og skønsforretning, der foreløbigt skal afholde omkostningerne hertil. Retten kan imidlertid ved senere afgørelse træffe beslutning om, hvem der endeligt skal betale udgifterne. Skønsindstævnte kan således risikere at skulle afholde omkostningerne i forbindelse med isoleret bevisoptagelse, selvom det er modparten, der har haft ønske om isoleret bevisoptagelse.

Hvem er afgørelsen relevant for?

Afgørelsen er relevant i alle sager, hvor der kan blive tale om syn- og skøn, f.eks. i entrepriseaftaler, herunder for bygherrer, entreprenører og underentreprenører.

Klik her for at se afgørelsen i sin helhed.

Resumé

TBB2018.123

Bygherre kunne ikke påberåbe sig entreprenørgaranti, jf. aftalelovens § 33.

Sagen omhandler bygherre BH, som med entreprenør E indgik en entreprisekontrakt. AB 92 var vedtaget mellem parterne. Entreprenørgarantien blev ikke stillet senest 8 arbejdsdage efter kontraktindgåelsen, som foreskrevet i AB 92 § 6. Garantien blev imidlertid senere stillet af forsikringsselskabet. Samme dag som garantien blev stillet, blev E erklæret konkurs. E's konkursbo og forsikringsselskabet indledte voldgiftssag med påstand om, at BH skulle anerkende, at anmodningen om udbetaling efter garantien ikke var berettiget. Voldgiftsretten lagde til grund, at BH vidste, at E ikke var en virksomhed i drift, at E havde store økonomiske problemer, at arbejdet med entreprisen, som forsikringsselskabet stillede garanti for derfor var indstillet, og at E ikke ville kunne opfylde parternes aftale, såfremt BH ikke straks betalte en væsentlig del af fakturabeløbet. Voldgiftsretten fandt det således bevist, at der på tidspunktet, hvor BH kom til kundskab med garantierklæringen, forelå omstændigheder, som ville medføre, at det ville være i strid med almindelig hæderlighed at gøre garantierklæringen gældende, og at det måtte antages, at BH var bekendt hermed. Garantierklæringen var således ugyldig, jf. aftalelovens § 33. Det ændrede ikke herpå, at E ifølge aftalen var forpligtet til at stille garanti over for BH.

Hvad kan vi udlede af afgørelsen?

Afgørelsen bekræfter, at parterne ikke kan støtte ret på en gyldig aftale, såfremt det pga. omstændigheder som forelå, da erklæringen kom til deres kundskab, ville stride imod almindelig hæderlighed at gøre den gældende, og at de må antages at have været vidende herom.

Hvem er afgørelsen relevant for?

Afgørelsen er relevant for aftaleparter, herunder bygherrer, entreprenører, rådgivere mv.

Klik her for at læse afgørelsen i sin helhed.

Resumé

TBB2018.131

Godtgørelse for stilstandsomkostninger samt frigivelse af entreprenørgaranti mv.

Sagen omhandler bygherre BH og entreprenør E, som indgik en aftale om udførelse af et tag. AB 92 var vedtaget mellem parterne. Der forelå ingen arbejdsplan, afleveringsfrist eller byggeperiode. Arbejdet blev påbegyndt d. 10. juni 2013, og i oktober overdrog BH resten af arbejdet til en anden entreprenør. Der opstod efterfølgende tvist om betaling, ekstraarbejder og mangler. Voldgiftsretten fandt ikke, at E havde krav på betaling for ekstraarbejder ud over dem, som BH havde anerkendt. E havde efter AB 92 § 22, stk. 1, krav på acontobetaling, og voldgiftsretten fandt ikke grund til at tilsidesætte den beløbsmæssige opgørelse. E fik tilkendt godtgørelse efter AB 92 § 27, stk. 2, på 175.000 kr. til dækning af stilstandsomkostninger. Dette skyldtes BH's standsningsordrer og problemer med byggestyringen. BH fik medhold i mangelkrav på ca. 50.000 kr., og E blev frifundet for mangelkrav på ca. 110.000 kr. BH havde tilsidesat AB 92 §§ 40 samt 44, og E havde således krav på frigivelse af entreprenørgarantien og erstatning på 8.500 kr. for udgifter til garantiprovision.

Hvad kan vi udlede af afgørelsen?

Afgørelsen bekræfter, at man har krav på godtgørelse for stilstandsomkostninger, og at parterne kan blive dømt til at frigive garantien og erstatte udgifter til garantiprovision, såfremt der er blevet hævet med urette.

Hvem er afgørelsen relevant for?

Afgørelsen er relevant for aftaleparterne i en entreprisekontrakt, herunder bygherrer og entreprenører.

Klik her for at se afgørelsen i sin helhed.

Resumé

TBB2018.135

Ekstraarbejder afvist i væsentligt omfang, da kravene bl.a. fandtes udokumenterede.

BH og HE indgik i oktober 2013 en aftale om udvidelse af en vej og i juni 2014 en aftale om udførelse af en cykelsti langs en anden vej. AB 92 var vedtaget (med tilføjelser) for begge aftaler, og BH anvendte R som rådgiver i begge entrepriser. Arbejdet skulle færdiggøres d. 15. maj 2014, men der indtrådte forsinkelse. Der opstod efterfølgende tvist om betaling for ekstraarbejder, erstatning for byggetidsforlængelse og dagbøder. Voldgiftsretten fandt, at ekstraarbejder efter AB 92 § 14 ikke giver HE krav på erstatning, medmindre BH har udvist fejl/forsømmelser. (Godtgørelse, jf. AB 92 § 27, var konkret udelukket, jf. de mellem parterne aftalte Særlige Betingelser). Voldgiftsretten fandt, at BH var erstatningsansvarlig for 29 dages forsinkelse vedr. vejudvidelsen. Det fremgik af de Særlige Betingelser, at HE senest samtidig med påberåbelsen af retten til tidsfristforlængelse skulle fremsætte eventuelle krav om erstatning som følge af forsinkelsen. Selvom kravet først blev fremsat nogle måneder senere, fandt Voldgiftsretten, at der under omstændighederne kunne kræves erstatning for byggepladsomkostninger. HE fik herefter tilkendt ca. 350.000 kr. HE fik ikke vedr. udførelsen af cykelstien medhold i krav om ekstraarbejder, da arbejdet ansås for honoreret af BH, for indeholdt i aftalen eller for udokumenteret. Etablering af en banket foran spuns udløste ikke krav om ekstrabetaling, da arbejdet fremgik af arbejdsbeskrivelsen, og da det af de Særlige Betingelser fremgik, at det samlede tilbud omfattede alle ydelser og mængder, som fremgik af arbejdsbeskrivelsen, uanset at visse forhold ikke var særskilt prissat. Flere ekstraarbejder blev endvidere afvist af voldgiftsretten, da kravene fandtes udokumenterede.

Hvad kan vi udlede af afgørelsen?

Afgørelsen bekræfter, at ekstraarbejder kan og vil blive afvist, såfremt de ikke er dokumenterede. Endvidere bekræftes det, at erstatningskrav for byggetidsforlængelse kan blive fortabt ved tillægsaftale og afvist pga. manglende bevis for ansvarsgrundlag.

Resumé (fortsat)

Hvem er afgørelsen relevant for?

Afgørelsen er relevant for parterne i en entrepriseaftale, herunder bygherrer, entreprenører mv.

Klik her for at se afgørelsen i sin helhed.

Resumé

TBB2018.171

Totalentreprenør og leverandør hæftede ikke for påståede mangler ved betongulv. Spørgsmål om produkt grundlæggende var egnet til formålet.

Sagen omhandler bygherre BH og totalentreprenør TE, som i marts 2008 indgik en totalentreprisekontrakt om opførelse af en ny maskinfabrik til en samlet kontraktsum på 73.500.000 kr. ekskl. moms. TE stillede ved aftalen en bankgaranti på 11 mio. kr., jf. ABT 93 § 6. Aflevering skulle ske d. 8. december 2008. Det fremgik af udbudsgrundlaget, at gulvet skulle udføres i 200 mm gulvtykkelse, og at byggeriet skulle udføres således, at det gav en levetid på mere end 20 år uden større vedligeholdelse. Byggeriet blev afleveret med forsinkelse d. 22. december 2008. Efter der viste sig problemer med delaminering af det nystøbte betongulv, blev der indgået en afhjælpningsaftale. I september 2015 indledte BH voldgiftssag mod TE med krav om erstatning på ca. 20 mio. kr. Det var TE som havde foreslået at anvende flydemørtel i forbindelse med afhjælpningen af betongulvet, og TE havde som udgangspunkt ansvar for, at flydemørtlen var egnet til formålet. BH havde dog accepteret anvendelsen af flydemørtlen og dermed accepteret, at overfladeegenskaberne ikke nødvendigvis ville være ens. BH affandt sig således med flydemørtelløsningen uden forbehold, og dette lagde voldgiftsretten vægt på ved vurderingen af, om BH kunne gøre mangelansvar gældende. Voldgiftsretten fandt, at BH ikke i forbindelse med afhjælpningen var blevet afskåret fra at påberåbe sig efterfølgende mangler i relation til gulvets trykstyrke samt udtræksstyrke. Voldgiftsretten fandt det imidlertid ikke godtgjort, at der forelå mangler ved gulvets tykkelse, trykstyrke og udtræksstyrke. Afhjælpningen med flydemørtlen fandtes heller ikke at udgøre en mangel. Voldgiftsretten lagde bl.a. vægt på, at gulvet havde været anvendt i mere end 8 ½ år uden at det kunne dokumenteres, at flydemørtlen var uegnet til formålet. BH blev herefter dømt til at frigive entreprenørgarantien og til at erstatte de af TE afholdte provisionsudgifter.

Resumé (fortsat)

Hvad kan vi udlede af afgørelsen?

Det er som udgangspunkt TE, der har ansvaret for, at de produkter han vælger grundlæggende er egnede til formålet. I vurderingen af, om et mangelansvar kan gøres gældende må imidlertid indgå, hvorvidt BH har været klar over og må anses for at have accepteret brug af et andet produkt, der ikke nødvendigvis har samme egenskaber.

Hvem er afgørelsen relevant for?

Afgørelsen er relevant for parterne i en entreprisekontrakt, herunder bygherrer og entreprenører.

Klik her for at se afgørelsen i sin helhed.

Resumé

TBB2018.188

Rådgivers projektering var ikke uforsvarlig og dermed ikke ansvarspådragende. Ansvar for udførelse anset for overtaget af totalentreprenør.

Sagen omhandler opførelsen af 204 huse i totalentreprise. Efter opførelsen opstod der problemer med skimmelvækst i tagkassetterne. Bygherre BH og forsikringsselskab 1 lagde efter totalentreprenør TE's konkurs sag an mod rådgiver R, leverandør L og forsikringsselskab 2. Voldgiftsretten fandt ikke, at R's projektering med anvendelse af tagkassetter med hygrodioder i en tagkonstruktion med skyggevirkning fra lanterne havde været uforsvarlig og dermed ansvarspådragende. At der ikke var projekteret sålbænk ved vinduet kunne ikke ændre herved, da ansvar for udførelsen måtte anses for overtaget af TE. L blev ligeledes frifundet, da voldgiftsretten ikke mente, at L havde pådraget sig erstatningsansvar ved at have projekteret og leveret tagkassetter med hygrodiode på trods af kendskab til den skyggevirkning, som lanterne ville fremkalde.

Hvad kan vi udlede af afgørelsen?

Der skal være tale om uforsvarlig projektering, før denne er ansvarspådragende. Såfremt ansvaret for rigtig udførelse er overtaget af TE, kan leverandøren ikke gøres ansvarlig.

Hvem er afgørelsen relevant for?

Afgørelsen er relevant for alle parter i en entrepriseaftale, herunder rådgivere, leverandører, bygherrer samt entreprenører.

Klik her for at se afgørelsen i sin helhed.

Afgørelserne i deres helhed

U.2018.611 V

Klik her for at se resuméet.

(Torben Geneser, Rikke Foersom, Chris Olesen).

Dansk Boligbyg A/S (adv. Jacob Fabricius de Tengangel, Kolding) mod *Ejerforeningen Solparken (adv. Stephan Muurholm, Aalborg).*

Retten i Aalborgs kendelse 20. juli 2017, BS 99-659/2015

- - -

Sagens øvrige bilag var til stede.

Retten traf følgende *omkostningsafgørelse:*

Sagen vedrører en isoleret bevisoptagelse.

Skønsrekvirenten har som ramme for begæringen anført, at genstanden er træbeklædningen op ad muren ved terrasserne i lejlighederne i bebyggelsen beliggende Sønder Tranders Vej 6-14, 9210 Aalborg SØ, og at formålet med forretningen er en afklaring af, hvorvidt beklædningen er håndværksmæssig korrekt udført, herunder udført i overensstemmelse med gældende normer og anvisninger.

Efter en gennemgang af skønsrapporten og den supplerende skønsrapport er det rettens vurdering, at skønsrekvirenten har godtgjort, at der er mangler ved træbeklædningen op ad muren ved terrasserne i en del af lejlighederne i bebyggelsen beliggende Sønder Tranders Vej 6-14, 9210 Aalborg SØ. Retten finder herefter, at skønsrekvirenten efter resultatet af bevisførelsen i det væsentligste har fået medhold. Det er ikke muligt ud fra skønserklæringerne af fastlægge, om ansvaret for disse mangler ligger hos skønsindstævnte eller hos adciterede.

Skønsindstævnte og adciterede skal herefter inden 14 dage til skønsrekvirenten betale udgiften til syns- og skønsrapporten med 25.126,25 kr. inkl. moms, retsafgift med 400,00 kr. samt skønsmæssigt fastsatte udgifter til rekvirentens advokat med 40.000 kr., i alt 65.526,25 kr., der fordeles således, at skønsindstævnte Dansk Boligbyg A/S skal betale 32.763,13 kr. til skønsrekvirenten, og adciterede Tømrermester Henrik D. Larsen Pandrup ApS skal betale 32.763,13 kr. til skønsrekvirenten.

Retten har ved fastsættelse af skønsrekvirentens udgifter til advokatbistand taget udgangspunkt i sagens karakter og økonomiske værdi. Spørgsmålet om forældelse har ikke betydning for omkostningsafgørelsen, idet dette spørgsmål må afklares under en eventuel retssag mellem parterne.

Vestre Landsrets kendelse

- - -

Den 20. juli 2017 har Retten i Aalborg besluttet, at Dansk Boligbyg A/S skal betale 32.763,13 kr. i sagsomkostninger til Ejerforeningen Solparken.

Afgørelsen er kæret af Dansk Boligbyg A/S med påstand om, at Ejerforeningen Solparken tilpligtes at betale sagsomkostninger til Dansk Boligbyg A/S i form af advokatomkostninger efter rettens skøn og omkostninger til syns- og skønsmanden med 10.417,50 kr.

Ejerforeningen Solparken har påstået afgørelsen stadfæstet.

- - -

Landsretten afsagde

Kendelse

Sagen angår spørgsmålet om sagsomkostninger i forbindelse med isoleret bevisoptagelse, jf. retsplejelovens § 343, stk. 3. Efter bestemmelsens forarbejder kan retten - i overensstemmelse med, hvad der almindeligvis gælder ved fordeling af sagsomkostninger - pålægge den part, som ikke får medhold i forbindelse med isoleret bevisoptagelse, at betale sagsomkostninger til den anden part også i den situation, hvor det er denne anden part, som har ønsket den isolerede bevisoptagelse.

Ejerforeningen Solparken må anses for i det væsentlige at have fået medhold i forbindelse med skønsforretningen.

Efter udfaldet af skønsforretningen - og under hensyn til sagens værdi samt dens forløb og omfang - er der ikke grundlag for at nedsætte det beløb på 32.763,13 kr., som Dansk Boligbyg A/S er blevet pålagt at betale i sagsomkostninger til Ejerforeningen Solparken.

Der er ikke anledning til i forbindelse med afgørelsen om sagsomkostninger vedrørende den isolerede bevisoptagelse at tage stilling til Dansk Boligbyg A/S' indsigelser om, at et eventuelt krav ikke kan rettes mod selskabet, at der tidligere er indgået forlig om en del af kravet, og at kravet i øvrigt er forældet. Disse spørgsmål må afklares under den retssag, som Ejerforeningen Solparken nu har anlagt mod Dansk Boligbyg A/S. Der vil ved afgørelsen om sagsomkostninger i retssagen kunne tages hensyn til de sagsomkostninger, som er tilkendt, henholdsvis pålagt, i forbindelse med den isolerede bevisoptagelse.

Landsretten stadfæster derfor byrettens afgørelse.

Efter sagens udfald skal Dansk Boligbyg A/S i sagsomkostninger for landsretten betale 2.000 kr. ekskl. moms til Ejerforeningen Solparken til udgifter til advokatbistand.

Thi bestemmes
Byrettens afgørelse stadfæstes.
I sagsomkostninger for landsretten skal Dansk Boligbyg A/S inden 14 dage betale 2.000 kr. til Ejerforeningen Solparken.
Sagen sluttet.

TBB2018.123

Klik her for at se resuméet.

Entreprenør E A/S under konkurs og *Forsikringsselskab FS (advokat Lone Møller for begge)* mod *Bygherre BH (advokat Jens Lillelund Hammer)*

1. Indledning
Mellem klagerne, entreprenør E A/S under konkurs og forsikringsselskab FS A/S, og indklagede, bygherre BH A/S, er der opstået en tvist om udbetalt garanti i forbindelse med etape 2 af opførelse af boliger beliggende i - - -.
I den anledning er der nedsat en voldgiftsret i henhold til »Regler for voldgiftsbehandling inden for bygge- og anlægsvirksomhed« med landsdommer Henrik Twilhøj som eneste voldgiftsdommer.
2. Påstande og hovedforhandling
E A/S under konkurs (herefter konkursboet) har nedlagt påstand om, at BH A/S (herefter BH) tilpligtes at anerkende, at den af BH ved skrivelse af 1. november 2016 over for E fremsatte anmodning om udbetaling af entreprisegaranti, jf. AB92 § 6, garanti nr. - - - med et beløb på 1.777.941,15 kr. er uberettiget.
FS A/S (herefter FS) har nedlagt påstand om, at BH tilpligtes at anerkende, at den af BH ved skrivelse af 1. november 2016 over for FS fremsatte anmodning om udbetaling af entreprisegaranti, jf. AB92 § 6, garanti nr. - - - med et beløb på 1.777.941,15 kr. er uberettiget i forhold til FS.
BH har nedlagt påstand om frifindelse.
BH har over for konkursboet og FS nedlagt selvstændig påstand om, at konkursboet tilpligtes solidarisk med FS at betale til BH 1.777.941,15 kr. med tillæg af procesrente fra den 1.11.2016.
Konkursboet og FS har ikke nedlagt en påstand over for BH's selvstændige påstand, men klagerne har under sagens forberedelse afgivet en proceserklæring, hvorefter det anerkendes, at BH's krav under garantien mindst udgør påstandsbeløbet, og at BH uanset sagens udfald har et tilgodehavende på det påståede beløb, der kan anmeldes i konkursboet.
BH har under hovedforhandlingen erklæret, at den selvstændige påstand mod FS alene er nedlagt for at sikre et eksekutionsgrundlag, såfremt BH får medhold i sin frifindelsespåstand.
Sagen blev hovedforhandlet den 24. august 2017 i Aarhus.
Advokat A, C …, D fra BH, F fra E og G fra E har afgivet forklaring under hovedforhandlingen.
I forbindelse med, at sagen blev optaget til kendelse, er det aftalt med parterne, at kendelsen udfærdiges uden fuldstændig sagsfremstilling og uden fuldstændig gengivelse af forklaringerne og proceduren og alene med gengivelse af parternes påstande og voldgiftsrettens resultat og begrundelsen herfor.
3. Voldgiftsrettens bemærkninger og resultat
Det er ubestridt, at E A/S (herefter E) og BH indgik entrepriseaftale vedrørende 2. etape af byggeriet - - - parken den 26. og 27. april 2016, og at E ifølge entrepriseaftalen var forpligtet til senest 8 arbejdsdage efter entrepriseaftalens indgåelse at stille garanti, jf. AB 92 § 6. Garantien blev ikke stillet senest 8 arbejdsdage efter, men blev først meddelt BH den 29. juni 2016 kl. 11.28. E blev ved Skifteretten i - - - erklæret konkurs samme dag kl. 13.20 i henhold til en »egen begæring«, der var indgivet til skifteretten den 22. juni 2016.
Sagens hovedspørgsmål er, om der, i forbindelse med at garantien blev meddelt BH, forelå omstændigheder, der kan medføre, at BH ikke kan påberåbe sig garantien.
Det er ubestridt, at FS har udbetalt en lignende garanti, der var stillet vedrørende etape 1.
Det fremgår af en mail af 7. juni 2016 fra G (E) til D (BH), - - -, at BH da havde foretaget tilbagehold vedrørende faktura 13558 fra E, og at parterne var uenige om, hvorvidt tilbageholdet var berettiget. D fra BH har forklaret, han på det tidspunkt var klar over, at E havde problemer med likviditeten, men at han ikke opfattede det som noget alvorligt.
Det fremgår af en mail af 9. juni 2016 fra - - - (E) til D fra BH, - - -, blandt andet, at E fastholder, at fakturaen er udstedt i overensstemmelse med AB 92, og at E vil stoppe alt arbejdet vedrørende byggeriets etape 1 og 2, såfremt der ikke er modtaget fuld betaling senest dagen efter kl. 12.00. Det fremgår videre, at E ikke har andre muligheder, fordi de har »skyldige kreditorer for indkøbte materialer til jeres projekt, som vi ikke kan afregne før vi modtager betaling fra jer«.
Parterne korresponderede videre om berettigelsen af E's tilbagehold, og fredag den 10. juni 2016 kl. 22.23 skrev - - - fra E til D fra BH, - - -, blandt andet, »vi har en del kreditorer som skal betales for at holde gang i vores byggerier, … vi [bliver] presset på likviditeten når vi har bestilt forud til dig og du samtidig ikke betaler skyldigt 1,4 mio. kr. Rettidigt…. I modsat fald risikere vi, at vores underleverandører stopper arbejdet i - - - … Jeg anmoder dig om at indbetale så meget af det skyldige beløb, som du mener at kunne godkende JF AB 92, så pengene er på vores konto mandag morgen … I modsat fald kan jeg ikke garantere at vores underleverandører eller indlejrede tømrer møder op på pladsen mandag morgen.«

Ved mail af mandag den 13. juni 2016, - - -, meddelte E BH, at »så stopper vi alt arbejdet nu i - - - (da du ikke har betalt), bortset fra vores egne to tømrer, som fortsætter varslingstiden ud til Torsdag«.
Det må efter - - -'s (fra E) »Action plan« af 9. juni 2016, - - -, sammenholdt med de afgivne forklaringer, herunder navnlig forklaringen fra G fra E, lægges til grund, at arbejdet herefter i det væsentlige reelt blev indstillet, og at det ikke blev genoptaget inden konkursen den 29. juni 2016.
Parterne holdt møde torsdag den 14. juni 2016. På mødet fremsatte - - - fra E krav om en væsentlig forhøjelse af entreprisesummen vedrørende begge etaper af byggeriet. Kravet blev ikke imødekommet, og der blev ikke opnået enighed om betalingen og størrelsen af BH's tilbagehold.
Den 15. juni 2016 skrev D fra BH en mail til - - - og G fra E. Det hedder i mailen blandt andet, »Vi kan selvfølgelig ikke betale varerne forud og navnlig ikke, når I fortsat ikke har stillet den aftalte entreprenørgaranti på ca., 1,8 mio…. En løsning kan være, at vi deponere yderligere ca. 400.000 kr. til frigivelse straks arbejdet vedr. kassetterne er tilendebragt, men det kræver, at I straks stiller entreprenørgarantien. Er det en mulighed?«. Det fremgår afslutningsvis, at der tages forbehold om at hæve entreprisekontrakten vedr. etape 2, såfremt garantien ikke stilles senest 5 arbejdsdag fra d.d.
Det må efter den i øvrigt fremlagte mailkorrespondance, herunder fra de involverede parters advokater, - - -, sammenholdt med de afgivne forklaringer lægges til grund, at der forud for den 21. juni 2016 var påbegyndt intense forhandlinger med henblik på at opnå en akkordordning for E. Som led i disse forhandlinger blev kreditorer og øvrige samarbejdspartnere kontaktet, herunder BH, og det må have stået disse klart, at en akkordordning var en forudsætning for E's videre drift. Det må endvidere lægges til grund, at D fra BH deltog i møder, hvor F fra E orienterede om selskabets alvorlige økonomiske situation, og at G fra E løbende orienterede D fra BH om arbejdet med at redde selskabet.
Der fremgår af den nævnte korrespondance, herunder en mail af 21. juni 2016 fra advokat - - - til advokat A, - - -, at en økonomisk løsning hastede blandt andet af hensyn til en levering af betonelementer til byggeriet, der skulle finde sted mandag den 27. juni 2016.
Den 23. juni 2016 skrev G fra E en mail til advokat - - -, - - -, hvoraf det fremgår, at han havde talt med D fra BH, der havde gjort det klart, at han ville have en tilbagemelding senest fredag eftermiddag den 24. juni 2016. Det hedder blandt andet i mailen: »De kan ikke vente længere på en afklaring, og påpeger derfor at de i morgen vil have 100% klarhed over, om E fortsætter på projektet i - - - parken eller ej«.
Senere samme dag skrev advokat - - - til advokat A, at han fra sin klient havde fået oplyst, at BH ville ophæve »aftalen«, såfremt der ikke senest dagen efter [fredag den 24. juni 2016] forelå en endelig og bindende aftale om levering af betonelementer mandag [27. juni 2016]. Det er ubestridt, at en sådan aftale ikke blev indgået, og at betonelementerne ikke blev leveret.
Den omtvistede garanti blev oprettet af FS onsdag den 29. juni 2016 efter anmodning fra E, og garantien blev meddelt BH vedhæftet en mail fra E af samme dato kl. 11.28. Der blev som tidligere anført afsagt konkursdekret over E samme dag kl. 13.20.
Det må efter bevisførelsen, herunder navnlig forklaringerne fra F fra E og G fra E, lægges til grund, at G fra E telefonisk kontaktede D fra BH om morgenen den 29. juni 2016 for at orientere om, at der var tilslutning til en akkord, og at denne derfor kunne gennemføres, såfremt BH indbetalte et beløb i størrelsesorden 800.000 kr. i henhold til de tidligere udstedte og omstridte fakturaer. Det må endvidere lægges til grund, at D fra BH under telefonsamtalen formåede G fra E til at foranledige garantien bestilt ved FS ved at tilkendegive overfor ham, at BH ville indbetale et beløb i omegnen af 800.000 kr., såfremt garantien blev stillet, og at D fra BH i en telefonsamtale med F fra E umiddelbart efter, han havde modtaget garantien, ikke ville vedstå sin tilkendegivelse om betaling.
Det bemærkes herved, at forklaringerne fra advokat A, F fra E og G fra E, der har fremstået sammenhængende og detaljerede, bedst stemmer overens med den fremlagte mailkorrespondance vedrørende forløbet frem mod, at garantien blev meddelt BH, og der blev afsagt konkursdekret over E, og at disse forklaringer derfor må tillægges afgørende vægt.
På baggrund af det anførte må det antages, at D fra BH, da garantien kom til hans kundskab, var vidende om, *at* E ikke var en virksomhed i drift, *at* E var i alvorlige økonomiske problemer, *at* arbejdet med den entreprise, som FS stillede sikkerheden for, som følge heraf var indstillet, *og at* E ikke ville kunne overleve og opfylde parternes entrepriseaftalen, hvis BH ikke straks indbetalte en væsentlig del af de nævnte fakturabeløb.
På denne baggrund finder voldgiftsretten, at det er bevist, at der, da garantierklæringen kom til BH's kundskab, forelå omstændigheder, der vil medføre, at det vil stride imod almindelig hæderlighed at gøre erklæringen gældende over for FS, og at det må antages, at BH var vidende om disse omstændigheder. Garantierklæringen er derfor ugyldig, jf. aftalelovens § 33. Det kan ikke føre til et andet resultat, at E i henhold til entrepriseaftalen over for BH var forpligtet til at stille en garanti.

Da garantien er ugyldig, kan BH hverken påberåbe sig garantien over for konkursboet eller over for FS.
Der henvises til Henry Ussing: Aftaler, 3. udgave, side 173 f.; Lennart Lynge Andersen: Aftaleloven, 5. udgave, side 171 ff. og 222 ff.; Lennart Lynge Andersen og Palle Bo Madsen: Aftaler og Mellemmænd, 5. udgave, side 186 ff.
Som følge af det anførte tager voldgiftsretten konkursboets og FS's anerkendelsespåstande til følge.
Som påstandene er nedlagt sammenholdt med parternes proceserklæringer, er der herefter ikke anledning til at tage stilling til BH's selvstændige påstand for så vidt angår FS. For så vidt angår konkursboet skal BH allerede som følge af den forud for hovedforhandlingen af konkursboet afgivne proceserklæring af 4. juli 2017 have medhold i den selvstændige påstand.
Efter sagens forløb og udfald forholdes med sagens omkostninger som nedenfor bestemt. For så vidt angår forholdet mellem BH og konkursboet bemærkes, at BH's selvstændige betalingspåstand blev nedlagt ved processkrift af 3. april 2017, at det af processkriftet fremgår, at beløbet ikke ses at være bestridt af konkursboet, og at konkursboet bekræftede dette ved proceserklæring af 4. juli 2017. Det bemærkes i øvrigt, at det ved omkostningsfastsættelsen er tillagt betydning, at FS og konkursboet har været repræsenteret ved samme advokat, og at sagens problemstillinger i al væsentlighed har været ens for disse parter.
Thi bestemmes
BH A/S tilpligtes at anerkende, at den af selskabet ved skrivelse af 1. november 2016 over for E A/S under konkurs fremsatte anmodning om udbetaling af entreprisegaranti, jf. AB92 § 6, garanti nr. - - - med et beløb på 1.777.941,15 kr. er uberettiget.
BH A/S tilpligtes at anerkende, at den af selskabet ved skrivelse af 1. november 2016 over for FS A/S fremsatte anmodning om udbetaling af entreprisegaranti, jf. AB92 § 6, garanti nr. - - - med et beløb på 1.777.941,15 kr. er uberettiget i forhold til FS A/S.
E A/S under konkurs tilpligtes at betale til BH A/S 1.777.941,15 kr. med tillæg af procesrente fra den 1.11.2016.
I sagsomkostninger skal BH A/S til E A/S under Konkurs og FS A/S betale 40.000 kr.
De omkostninger, der har været forbundet med voldgiftsrettens behandling af sagen, skal betales af BH A/S efter opgørelse og påkrav fra Voldgiftsnævnet.
Kendelsen opfyldes inden 14 dage efter dens modtagelse.
- - -

TBB2018.131

Klik her for at se resuméet.

Entreprenør E ApS (advokat Karina Dolmer Hansen) mod *Bygherre BH (advokat Steen Jørgensen)*

Advokat Søren Andersen har ved klageskrift modtaget den 1. juni 2016 anmodet Voldgiftsnævnet om at nedsætte en voldgiftsret til afgørelse af en tvist mellem ovennævnte parter om krav som følge af stilstand samt betaling for udført arbejde ved tagkonstruktionen på en ejendom beliggende i - - -.

Voldgiftsnævnet har i anledning heraf vedtaget at nedsætte en voldgiftsret i henhold til »Regler for voldgiftsbehandling inden for bygge- og anlægsvirksomhed« bestående af landsdommer Lis Frost som eneste voldgiftsdommer.

Forud for voldgiftssagen er under Voldgiftsnævnets j.nr. A-8633 udmeldt ingeniør Hans O. Larsen som skønsmand. Der er afgivet skønserklæring af 15. september 2014 samt tillægserklæring af 18. november 2014. Under voldgiftssagen er yderligere afgivet tillægserklæring af 10. marts 2017. Skønsomkostningerne på samlet 58.950 kr. inkl. moms og afgift til Voldgiftsnævnet er foreløbigt betalt med 51.525 kr. af indklagede og med 7.425 kr. af klageren.

Parterne har under sagens forberedelse fremlagt følgende processkrifter:

- - -

Den 5. september 2017 kl. 9.30 blev voldgiftsretten sat på - - - Hotel til hovedforhandling.

For klageren mødte	advokat Karina Dolmer Hansen og A fra E ApS
For indklagede mødte	advokat Steen Jørgensen og BH

Ved hovedforhandlingens indledning nedlagde parterne følgende påstande:

Klagerens påstand:	Indklagede, BH, skal til klageren, E ApS, betale 369.923,48 kr. Beløbet 9.725,00 kr. forrentes fra den 8. juli 2013 med den til enhver tid gældende procesrente. Beløbet 5.025,76 kr. forrentes fra den 2. september 2013 med den til enhver tid gældende procesrente. Beløbet 49.178,16 kr. forrentes fra den 12. oktober 2013 med den til enhver tid gældende procesrente. Beløbet 273.300,00 kr. forrentes fra 1. juni 2016 med den til enhver tid gældende procesrente. Beløbet 19.839,00 kr. forrentes fra den 30. november 2016 med den til enhver gældende procesrente. Beløbet 6.703,00 kr. forrentes fra den 30. november 2016 med den til enhver tid gældende procesrente.
	BH tilpligtes at anerkende at være forpligtet til at nedskrive den af E ApS stillede entreprenørgaranti via (garantinr. - - -), stor 52.224,60 kr. til 0,00 kr.
	BH tilpligtes at refundere garantiprovision fra den 7. oktober 2013 og frem til tidspunktet for tilbagelevering af entreprenørgarantien med tillæg af procesrente fra den 20. november 2016.
	Betalt garantiprovision i perioden fra den 7. oktober 2013 til den 30. juni 2017 udgør 8.650,00 kr.
	Der tages forbehold for forhøjelse af påstanden som følge af fremtidige kvartalsbetalinger af garantiprovision indtil BH's nedskrivning af garantien til 0,00 kr./frigiver garantien.
	Over for BH's selvstændige påstand har E ApS nedlagt påstand om frifindelse.
Indklagedes påstand:	Frifindelse.
	Selvstændig påstand over for klager:
	E ApS tilpligtes til BH at betale 193.356,06 kr. med

	tillæg af procesrente fra den 19. september 2016.
	E ApS tilpligtes at refundere BH garantiprovision fra 31. juli 2013 til frigivelse af garantien sker.
	Betalt garantiprovision i perioden fra den 31. juli 2013 til 28. juli 2017 udgør 15 x 1.7.40,82 kr. samt 1 x 1.721,48 kr., eller i alt 27.833,78 kr.

Klagers advokat forelagde og dokumenterede sagen. Indklagedes advokat havde lejlighed til at supplere forelæggelsen.

[9 personer, herunder A fra E ApS og BH,] afgav forklaring.

Skønsmanden, ingeniør Hans O. Larsen, kom til stede og blev afhjemlet. Der blev tillagt skønsmanden 3.500 kr. inkl. moms til dækning af mødesalær og eventuel rejseudgift. Beløbet betales foreløbigt af klageren.

Sagen blev procederet.

I betragtning af det fremskredne tidspunkt blev sagen optaget til kendelse, idet parterne erklærede sig indforstået med, at voldgiftsrettens kendelse udfærdiges uden en fuldstændig sagsfremstilling eller gengivelse af de afgivne forklaringer og advokaternes procedurer, men i det væsentlige alene med en gengivelse af parternes påstande og voldgiftsrettens resultat og begrundelsen herfor.

Der afsiges herefter følgende

KENDELSE

Indledning

Voldgiftsretten bemærker, at parternes skriftlige aftalegrundlag ikke indeholder nogen arbejdsplan, afleveringsfrist eller byggeperiode. Det forhold, at klageren i sit tilbud har angivet en pris på stillads for 1½ måned og oplyst en dagspris for stillads herudover, kan ikke sidestilles med en aftale om en byggeperiode, der er afgrænset tidsmæssigt og med hensyn til varighed.

Voldgiftsretten bemærker endvidere, at det efter bevisførelsen, herunder A's og BH's forklaringer, må lægges til grund, at klageren påbegyndte arbejdet på indklagedes ejendom den 10. juni 2013, at indklagede i begyndelsen af oktober 2013 standsede arbejdet og overdrog færdiggørelsen af klagerens entreprise til en anden end klageren, at klageren herefter ikke havde adgang til pladsen, og at klagerens arbejde derfor må anses for de facto afsluttet på dette tidspunkt.

Vedr. klagerens betalingspåstand på 369.923,48 kr. inkl. moms

Krav 1 og 2:

Kravene vedrører ekstraarbejder, der er anerkendt af indklagede, og denne del af betalingspåstanden tages således til følge med i alt 14.750,76 kr. inkl. moms.

Krav 5 og 6:

Klageren har under henvisning til to aftalesedler gjort gældende, at også disse krav vedrører ekstraarbejder, hvilket bestrides af indklagede. Det fremgår af parternes aftalegrundlag, at ekstraarbejder forudsætter en skriftlig aftale med bygherren. Det er ikke over for voldgiftsretten godtgjort, at der er tale om ekstraarbejder, som ligger ud over de anerkendte krav, og de to aftalesedler, der er henvist til, ses ikke at være godkendt af indklagede, ligesom det heller ikke på anden måde er godtgjort, at der foreligger en aftale om disse arbejder. Denne del af klagerens betalingspåstand tages derfor ikke til følge.

Krav 3:

Dette krav, der lyder på 49.178,16 kr. inkl. moms, vedrører acontobetaling. Da parterne ikke har indgået nogen særskilt aftale om betalingsmodel, følger det af AB 92 § 22, stk. 1, at klageren har været berettiget til at fremsende en skriftlig begæring hver måned om betaling for det i måneden udførte arbejde mv. Klageren har således været berettiget til at fremsende begæring nr. 3 som sket, jf. faktura nr. 28617 af 4. oktober 2013. Herefter, og da der ikke efter bevisførelsen for voldgiftsretten er grundlag for at tilsidesætte klagerens beløbsmæssige opgørelse, har klageren krav på betaling af det anførte beløb. Det bemærkes herved, at - - -'s udaterede støttebilag ikke hviler på en registreringsforretning gennemført af bygherren og ikke kan træde i stedet for klagerens opgørelse. Denne del af klagerens betalingspåstand tages derfor til følge med i alt 49.178,16 kr. inkl. moms.

Krav 4:

Klageren har nedlagt påstand om, at indklagede i medfør af AB 92 § 27, stk. 1, subsidiært § 27, stk. 2, nr. 2, skal betale klageren en erstatning eller godtgørelse på 273.000 kr. for spilddage/stilstandsdage, som indklagede efter klagerens opfattelse bærer ansvaret for.

Det er ubestridt, at arbejdet på indklagedes foranledning var standset den 23. august 2013 med henblik på foretagelse af fugtmålinger, og det må også lægges til grund, at indklagede ved andre lejligheder har standset arbejdet. Der foreligger dog ikke dokumentation for, at dette er sket i videre omfang. Klageren har endvidere gjort gældende, at man på grund af indklagedes dårlige byggestyring og manglende koordinering af de forskellige håndværkeres arbejde og på grund af stilladsproblemer har haft mange dage, hvor det ikke har været muligt for klageren at arbejde på pladsen, og hvor det ikke har været muligt at overføre de pågældende håndværkere til andre arbejdsopgaver. Dette støttes af en række forklaringer, der er afgivet under den mundtlige forhandling i voldgiftsretten, og er kun i

begrænset omfang imødegået af indklagede. Under disse omstændigheder må det lægges til grund, at der har været problemer med byggestyringen, at dette har betydet stilstand for klageren, at dette har medført stilstandsomkostninger for klageren, og at klageren som følge heraf har krav på godtgørelse i medfør af AB92 § 27, stk. 2, nr. 2.
Da der mangler dokumentation for, at klageren under byggesagen har fremsat krav på honorering af spilddage ud over de spilddage, der er indeholdt i aftalesedler 1-7, og som er honoreret af indklagede, da byggemødereferaterne ikke indeholder bemærkninger om emnet, og da der ikke foreligger dokumentation for, at klageren har forlangt emnet omtalt på byggemøderne og har påtalt, at bemærkninger om dette punkt ikke er medtaget i referatet, finder voldgiftsretten imidlertid, at klagerens ensidige opgørelse ikke udgør et tilstrækkeligt grundlag, og at godtgørelsen derfor må fastsættes skønsmæssigt. Efter en samlet vurdering fastsættes godtgørelsen herefter skønsmæssigt til 175.000 kr.
Konklusion: Klagerens betalingspåstand tages til følge med i alt 247.578,92 kr. inkl. moms.
Vedr. indklagedes selvstændige betalingspåstand på 193.356,06 kr. inkl. moms
Udgifter til færdiggørelse:
Efter bevisførelsen kan det ikke lægges til grund, at indklagede har overholdt bestemmelserne i §§ 40 og 44 i AB 92 i forbindelse med, at han antog en anden entreprenør til at gøre tagentreprisen færdig i stedet for klageren, og indklagede har ved sin handling uberettiget afskåret klageren fra at færdiggøre entreprisen. Indklagedes udgifter til færdiggørelse af entreprisen er derfor klageren uvedkommende og uden betydning for opgørelsen af parternes mellemværende.
Mangler:
Indklagede har gjort gældende, at der er mangler ved det af klageren udførte arbejde. Der har i den anledning været afholdt syn og skøn, og på den baggrund har indklagede i opgørelsen af den selvstændige påstand medtaget 4 krav:
Krav 1. Opretning, sikring af spær, opgjort til 40.000 kr. ekskl. moms.
Af parternes kontraktgrundlag fremgår alene, at opretning af spær var en del af klagerens entreprise, og således som spørgsmålene 2 og 8 er besvaret af skønsmanden, kan det herefter ikke lægges til grund, at der på dette punkt foreligger en mangel, som klageren skal bære ansvaret for. Der er ikke for voldgiftsretten fremkommet andre oplysninger på dette punkt, som kan føre til et andet resultat.
Krav 2. Bærende fast undertag, opgjort til 70.000 kr. ekskl. moms.
Efter de foreliggende oplysninger, herunder navnlig skønsmandens skriftlige besvarelse af spørgsmålene 3, 7 og 10 samt skønsmandens supplerende redegørelse under den mundtlige forhandling, lægger voldgiftsretten til grund, at der ved oplægningen var kontakt mellem fer og not, og at den mest sandsynlige forklaring på, at fer og not efterhånden har sluppet i samlingerne, er, at der, efter at klageren havde udført og afleveret sin del af arbejdet på dette punkt, over en periode på 10 måneder er sket en ekstra udtørring af brædder og tagpap. Indklagede har på denne baggrund ikke løftet bevisbyrden for, at der foreligger en mangel, der kan gøres gældende over for klageren.
Krav 3. Undertag, papdækning, opgjort til 44.000 kr. ekskl. moms.
I overensstemmelse med skønsmandens besvarelse af spørgsmål 4 og spørgsmål B lægges det til grund, at undertaget ikke er oplagt håndsværksmæssigt korrekt, og at der er tale om en mangel, som klageren bærer ansvaret for. Herefter tages indklagedes påstand på dette punkt til følge.
Krav 4. Udhængsspær, opgjort til 7.500 kr. ekskl. moms.
Skønsmanden har ved besvarelsen af dette spørgsmål taget udgangspunkt i, at de nye spær var færdige, mens klageren har gjort gældende, at dette ikke var tilfældet. Efter skønsmandens redegørelse under den mundtlige forhandling må det imidlertid lægges til grund, at det ikke ville være muligt at slibe de nye spær til inden opsætningen. Der foreligger herefter en mangel, som klageren hæfter for.
Konklusion: Indklagedes selvstændige påstand tages herefter til følge med 51.500 kr. + moms svarende til 64.375 kr. inkl. moms
Vedr. klagerens påstand om nedskrivning af entreprenørgaranti og refusion af garantiprovision
Indklagede har uden iagttagelse af AB 92 §§ 40 og 44 tilsidesat entreprenøraftalen med klageren. På den baggrund og efter voldgiftssagens udfald med hensyn til opgørelsen af parternes økonomiske mellemværende, herunder at der er taget stilling til de påberåbte mangler, tages klagerens anerkendelsespåstand til følge, således at indklagede skal anerkende at være forpligtet til at nedskrive den af klageren stillede entreprenørgaranti via - - - (garantinr. - - -), stor kr. 52.224,60 til kr. 0,00. Af de samme grunde tages klagerens påstand om refusion af garantiprovision opgjort til 8.650 kr. til følge.
Vedr. indklagedes påstand om refusion af garantiprovision
Der er ikke efter det, der er fremkommet for voldgiftsretten, og efter sagens udfald grundlag for at tage indklagedes påstand om refusion af garantiprovision til følge.
Samlet konklusion
Indklagede skal til klageren betale 183.203,92 kr. inkl. moms. med procesrente af 9.725 kr. fra den 8. juli 2013, af 5.025,76 kr. fra den 2. september

2013, af 49.178,16 kr. fra den 12. oktober 2013, af 175.000 kr. fra sagens anlæg den 1. juni 2016 og af 8.650 kr. fra den 30. november 2016.
Indklagede skal endvidere anerkende at være forpligtet til at nedskrive den af klageren stillede entreprenørgaranti via - - - (garantinr. - - -), stor kr. 52.224,60 til kr. 0,00.
Sagsomkostninger
Under hensyn til sagens værdi, forløb og udfald skal indklagede i sagsomkostninger til klageren betale 30.000 kr. ekskl. moms.
Endvidere skal klageren og indklagede hver især endeligt afholde de med syn og skøn forbundne udgifter, som de hver især foreløbigt har afholdt.
De med voldgiftsrettens behandling af sagen forbundne omkostninger skal betales af indklagede med 2/3 og af klageren med 1/3 efter opgørelse og påkrav fra Voldgiftsnævnet.
Kendelsen opfyldes inden 14 dage fra dens modtagelse.

TBB2018.135

Klik her for at se resuméet.

Hovedentreprenør HE (advokat Christian Johansen) mod *Bygherre BH (advokat Bo Schmidt Pedersen)*

1. Indledning

Mellem klageren, hovedentreprenør HE, herefter HE, og indklagede, bygherre BH, herefter BH, er der opstået en tvist om krav om betaling af ekstraarbejder og erstatning i forbindelse med udvidelse af eksisterende vej samt etablering af cykelsti i - - - .

I den anledning er der nedsat en voldgiftsret i henhold til »Regler for voldgiftsbehandling inden for bygge- og anlægsvirksomhed« med direktør, akademiingeniør Jan Erik Rosen, ingeniør Kai Nicolaisen og landsdommer Ole Græsbøll Olesen, med sidstnævnte som formand.

2. Påstande og hovedforhandling

Klageren, HE, har nedlagt påstand om, at indklagede, BH, skal betale 6.908.377,76 kr. inkl. moms med tillæg af renter i henhold til Særlige Betingelser - AB 92 § 22, stk. 11, til betaling sker af faktura 23629 af 1.934.788,75 kr. fra den 22. januar 2016, faktura 23669 af 4.130.542,63 kr. fra den 30. januar 2016, faktura 21139 af 3.000 kr. fra den 30. marts 2015, faktura 20923 af 103.377,64 kr. fra den 2. marts 2015 og faktura 20631 af 736.668,74 kr. fra den 17. januar 2015.

BH har nedlagt påstand om frifindelse.

BH har endvidere over for HE nedlagt endelig selvstændig påstand om, at HE tilpligtes at betale 377.279,51 kr. med tillæg af renter af 100.000 kr. fra den 29. marts 2015, af 231.902,01 kr. fra svarskriftets indlevering samt af 45.377,50 kr. fra duplikkens indlevering, alt til betaling sker.

Over for BH's selvstændige påstand har HE nedlagt påstand om frifindelse.

Hovedforhandling har fundet sted den 21. og 22. september 2017 i Voldgiftsnævnets lokaler, Vesterbrogade 2B, 3. sal, København.

A (HE), C (HE), D (HE), F (HE), G (HE), J (BH), K (R), L (R) og M (R) har under hovedforhandlingen afgivet forklaring.

I forbindelse med, at sagen er optaget til kendelse, er det aftalt med parterne, at kendelsen udfærdiges uden fuldstændig sagsfremstilling og uden fuldstændig gengivelse af forklaringerne og proceduren og alene med gengivelse af parternes påstande og voldgiftsrettens resultat og begrundelsen herfor.

3. Parternes aftaleforhold

Parterne indgik den 24. oktober 2013 hovedentrepriseaftale, hvorefter HE for BH i hovedentreprise skulle udvide vejen Gl. - - -vej. For aftalen var AB 92 med tilføjelser gældende.

Endvidere indgik parterne den 18. juni 2014 hovedentrepriseaftale, hvorefter HE for BH i hovedentreprise skulle udføre en cykelsti langs - - - vej Vest. AB 92 med tilføjelser var ligeledes gældende for denne entreprise.

BH havde for begge entreprisers vedkommende antaget R som rådgiver, og en repræsentant for R var i aftalerne anført som bygherrens kontaktperson.

4. Voldgiftsrettens bemærkninger og resultat

Gl. - - - vej

Aftaleseddel 21 - erstatning for forlænget drift af byggeplads og forlænget byggetid - 1.934.788,75 kr. inkl. moms

Entreprisen skulle efter hovedentrepriseaftalen færdiggøres den 15. maj 2014, men af et referat fra et byggemøde den 9. december 2013 fremgår, at der var en forsinkelse aftalt til 7 dage for manglende godkendelse af miljøplan, ligesom der var en yderligere forsinkelse på 12 dage, da [el-selskabets] arbejder umuliggjorde opstart. I de efterfølgende byggemødereferater var der bemærkninger om yderligere forsinkelser og om en ny afleveringsfrist, ligesom der ikke var enighed om tidsfristforlængelse.

Af et byggemødereferat af 20. januar 2014 fremgår, at de 7 dage vedrørende miljøplanen skulle implementeres i en kommende hovedtidsplan, og det er ikke godtgjort, at disse 7 dage, der ubestridt skyldtes HE's forhold, ikke senere blev indhentet.

I et brev af 26. februar 2014 vedrørende et møde mellem parterne den 24. februar 2014 om blandt andet tidsplan anførte HE, at det på mødet blev aftalt, at den samlede forsinkelse grundet bygherreforhold kunne opgøres til 28 dage, således at afleveringsterminen var fredag den 27. juni 2014, hvilket HE gentog i en e-mail af 10. marts 2014 til R's repræsentanter. Denne sluttermin fremgår også af referat fra byggemøde den 17. marts 2014.

HE præciserede i referat fra byggemøde den 5. maj 2014, at ekstraarbejder kunne have indflydelse på slutterminen, og af referat fra byggemøde den 2. juni 2014 fremgår, at HE oplyste, at aflevering først kunne ske den 15. juli 2014, mens BH fastholdt, at slutterminen den 27. juni 2014 fortsat var gældende. Af referat fra byggemøde den 19. juni 2014 fremgår, at HE skulle fremsende redegørelse for ønsket om tidsfristforlængelse. HE har i en e-mail af 30. juni 2014 til en repræsentant for R anført, at forsinkelserne hovedsageligt skyldtes nødvendige ekstraarbejder på kritisk vej.

På et byggemøde ligeledes den 30. juni 2014 blev det aftalt, at man arbejdede ud fra en projektgennemgang i slutningen af uge 29 efter afsluttet asfaltering, men hvor der ville være resterende afslut-

tende arbejder såsom muldudlægning og græssåning, og at man samtidig kunne begynde at afrigge skurby og byggepladsfacilteter, så disse ikke stod ubenyttede i sommerferieperioden. Formel afleveringsforretning skulle foretages i uge 33.
Der blev afholdt teknisk gennemgang den 4. august 2014, og af referat fra byggemøde samme dag fremgår, at arbejdet var afsluttet, at der dermed ikke kan gøres krav om forlænget byggepladsperiode for dage efter den 4. august 2014, og at aftaleseddel 21 om forlænget byggeplads afventede oplæg fra HE.
Voldgiftsretten lægger herefter til grund, at BH havde accepteret, at afleveringen var blevet udskudt til den 4. august 2014.
BH kommenterede i et brev af 12. december 2014 til HE en udgave af aftaleseddel 21 og anførte blandt andet, at BH ikke kunne acceptere denne aftaleseddel. BH anførte i den forbindelse, at kravet i anledning af forlænget byggepladsdrift først var opgjort den 13. november 2014 på trods af, at HE allerede på et byggemøde den 2. juni 2014 havde oplyst at ville gøre krav gældende i anledning af forsinkelsen, og på trods af, at de særlige betingelser (herefter SB) punkt 27.1.1., hvorefter entreprenøren senest samtidig med påberåbelsen af retten til tidsfristforlængelse i AB 92 § 24, stk. 3, skriftligt skal fremsætte eventuelle krav om erstatning som følge af forsinkelsen. Endvidere anførte BH, at byggepladsdriften oprindelig ifølge tilbudslisten kostede 6.469,50 kr. pr. dag, mens BH ikke kunne anerkende at betale de omkostninger, der var anført under »omkostninger pr. arbejdsdag«, »idet disse omkostninger er indeholdt i ekstraarbejderne«. Endelig anførte BH, at man alene kunne acceptere betaling for 12 dage grundet [elselskabs]-arbejder, svarende til 77.634 kr.
Den seneste revision af aftaleseddel 21 er dateret den 16. april 2015 og er sammensat af en række poster under overskriften »Pladsomkostninger«, hvilket er udgiften til forskellige containere m.v., der samlet er beregnet til 9.491,57 kr. pr. dag ekskl. moms, og en række poster under overskriften »Omkostninger pr. arbejdsdag«. Posterne under sidstnævnte overskrift er dels de ovennævnte pladsomkostninger pr. dag og dels i det væsentlige nogle lønninger til projektleder, byggeleder, formand m.v. Posterne under denne overskrift er opgjort til i alt 29.006,35 kr. pr. dag.
Denne aftaleseddel blev fremsendt med e-mail til en repræsentant for BH, idet det er anført, at denne er revideret som aftalt på et møde, og at der dermed er enighed om, hvad en arbejdsdag koster, men at BH skulle genoverveje antallet af dage.
Denne e-mail blev besvaret af repræsentanten for R ved en e-mail af 5. maj 2015, hvori bl.a. er anført, at BH er enig i, at der er tale om et erstatningskrav efter AB 92 § 27, stk. 1, men at man bestred opgørelsen af kravet og dokumentationen herfor, ligesom det blev fastholdt, at HE kun er berettiget til erstatning for 12 dage.
HE har i et brev af 22. december 2015 afslutningsvis fastholdt, at man havde krav på erstatning for 54 dage, som fordeler sig med de af BH anerkendte 12 dage, 5 dage vedrørende en manglende ekspropriering, 5 dage vedrørende afklaring omkring ledningsgrav ved hus, der blev eksproprieret, 20 dage grundet trækrør for [el-selskabet] og 12 dage vedrørende manglende projektering af et opsamlende markdræn/afskærende dræn og brønde.
Efter AB 92 § 27, stk. 1, nr. 1, har entreprenøren ret til erstatning for det lidte tab, hvis forsinkelsen skyldes bygherrens forhold, og denne har udvist fejl og forsømmelser.
Voldgiftsretten bemærker i denne forbindelse, at ekstraarbejder, herunder efter AB 92 § 14, ikke berettiger til erstatning efter den nævnte bestemmelse, medmindre bygherren tillige har udvist fejl og forsømmelser, idet entreprenøren ved prissætningen af ekstraarbejder har mulighed for at tage højde for eventuelle tab i anledning af forlænget byggetid, ligesom entreprenøren efter omstændighederne vil kunne kræve godtgørelse efter AB 92 § 27, stk. 2. Godtgørelse er dog konkret udelukket i denne sag, idet det følger af SB punkt 27.2.2, at entreprenøren ikke kan fremsætte krav om godtgørelse i henhold til § 27, stk. 2, for arbejder, der honoreres af bygherren som ekstraarbejder, hvilket efter voldgiftsrettens opfattelse gælder, uanset at HE i aftalesedlerne som et generelt forbehold har anført, at aftalesedlen udelukkende omfatter »økonomiske konsekvenser af det udførte arbejde«.
Spørgsmålet er herefter i første række, om BH har udvist fejl eller forsømmelser vedrørende de forhold, som HE har henvist til udover de anerkendte 12 dage, og om disse forhold har medført forsinkelse, der kan henføres til BH's forhold.
K fra R har forklaret blandt andet, at arbejdet i forbindelse med de førstnævnte 5 dage vedrørende manglende ekspropriation ikke blev udført. Selv om repræsentanter for HE har forklaret om arbejde på pladsen, er det ved de sparsomme og ikke særligt præcise oplysninger, der foreligger om disse 5 dage, ikke godtgjort, at arbejdet har været forsinket på grund af dette forhold, hvorfor der allerede af denne grund ikke kan ydes erstatning herfor.
Med hensyn til de 5 dage vedrørende afklaring omkring ledningsgrav ved hus, der blev eksproprieret, har K fra R forklaret blandt andet, at arbejdet meget vel kan være blevet forsinket i 5 dage som følge af, at man i første omgang måtte springe arbejdet ved passagen af dette hus over, da der ikke var blevet eksproprieret.

BH må som bygherre sikre sig, at de fornødne ekspropriationer er afsluttet, således at arbejdets fremdrift ikke forsinkes, og voldgiftsretten finder derfor, at BH yderligere er erstatningsansvarlig for forsinkelse i disse 5 dage.
Med hensyn til de 20 dage grundet trækrør for [elselskabet] er der tale om et ekstraarbejde, og det følger af det ovenfor anførte om ekstraarbejder, at BH ikke kan pålægges erstatningsansvar for den forsinkelse, der opstod i denne forbindelse, da det ikke er godtgjort, at der i den forbindelse er udvist fejl eller forsømmelser.
Endelig finder voldgiftsretten, at forholdet vedrørende de afskærende dræn og brønde burde have været forudset og projekteret. Vejkassen kunne efter voldgiftsretten opfattelse ikke udgraves, før forholdene vedrørende drænene var på plads, og voldgiftsretten finder derfor, at den forsinkelse, der er indtrådt i den forbindelse, kan henføres til BH's fejl og forsømmelser, og derfor er erstatningspådragende for BH. Da voldgiftsretten skønner, at en forsinkelse på 12 dage er passende opgjort, finder voldgiftsretten, at BH er erstatningsansvarlig for yderligere 12 dages forsinkelse.
Den forsinkelse, som BH er erstatningsansvarlig for, kan herefter opgøres til 29 dage.
Af SB punkt 27.1.1. fremgår som anført, at entreprenøren senest samtidig med påberåbelsen af retten til tidsfristforlængelse i AB 92 § 24, stk. 3, skriftligt skal fremsætte eventuelle krav om erstatning som følge af forsinkelsen, og af blandt byggemødereferatet fra den 4. august 2014 fremgår, at der ikke kunne kræves betaling for byggepladsperiode for dage efter den 4. august 2014.
Under disse omstændigheder finder voldgiftsretten, uanset kravet først er fremsat ved en aftaleseddel i november 2014, at der for de 29 dage kan kræves erstatning for byggepladsomkostninger, mens HE ikke har krav på dækning af de øvrige poster, der er nævnt i den endelige aftaleseddel under overskriften »Omkostninger pr. arbejdsdag«.
Efter voldgiftsrettens vurdering sammenholdt med forklaringen fra J fra BH kan byggepladsomkostningerne passende fastsættes til 9.491 kr. ekskl. moms pr. arbejdsdag, uanset prisen i tilbudslisten, således at det tab, som HE kan kræve erstattet hos BH for de 29 dage, udgør 344.069,41 kr. inkl. moms.
- - - vej Vest
Aftaleseddel 16,17 og 30 - etablering af interimsspuns - 125.656,56 kr. inkl. moms
BH har anerkendt betaling af disse aftalesedler med skønsmæssigt 890.000 kr. ekskl. moms, således at tvisten angår restbetalingen.
BH har ved et brev af 3. juli 2015 påpeget nogle uoverensstemmelser mellem de håndskrevne og senere maskinskrevne dagsedler, ligesom voldgiftsretten har kunnet konstatere andre uoverensstemmelser herved.
Under disse omstændigheder har HE ikke dokumenteret, at kravet i henhold til disse aftalesedler overstiger, hvad BH allerede har betalt, hvorfor BH frifindes for denne del af HE's krav.
Aftaleseddel 22 - indbygning af friktionsmateriale bag spuns - 214.287,49 kr. inkl. moms
BH har betalt 2.173.123,51 kr. ekskl. moms, men det fremgår af mail af 26. februar 2015 fra HE til R, at aftalesedlen kan afregnes til 2.013.221,50 kr. ekskl. moms. Det forhold, at det af et bilag hertil fremgår, at dette skulle være i henhold til et forligsoplæg, kan ikke føre til, at HE ikke er bundet af aftalen i selve e-mailen, hvori der ikke er anført noget forbehold.
BH har ifølge bilag Y foretaget sin betaling ad flere omgange, herunder senest den 29. april 2015 med 417.325 kr. ekskl. moms, men der er ikke under sagen oplyst nærmere om denne betaling efter aftalen af 26. februar 2015, herunder at der skulle være sket betaling med tilbagesøgningsforbehold.
Under disse omstændigheder frifindes BH for yderligere betaling i henhold til aftalesedlen, ligesom HE frifindes for BH's tilbagesøgningskrav på 159.902,01 kr.
Aftaleseddel 35 - etablering af banket foran spuns - 594.622,82 kr. inkl. moms
Arbejdet er beskrevet i SAB punkt 3.10.2 og fremgår af tegning - - - 7222. Af SB punkt 3.3.1. fremgår, at det samlede tilbud omfatter alle ydelser og mængder, der fremgår af arbejdsbeskrivelsen, uanset om visse ydelser ikke prissættes særskilt i tilbudslisten.
Under disse omstændigheder må banketten anses for et kontraktarbejde, der ikke kan kræves honoreret som ekstraarbejde, uanset denne ikke er nævnt særskilt i tilbudslisten.
BH frifindes derfor for denne del af HE's krav.
Aftaleseddel 70 - diverse asfaltarbejder - 95.865,63 kr. inkl. moms
Af TAG punkt 6.27 fremgår vedrørende asfaltbetonbindelag (herefter ABB), at enhedsprisen blandt andet omfatter skæring og fræsning ved tværgående og langsgående belægningsafslutninger. Der er derfor, som sagen er forelagt, ikke noget grundlag for den del af aftalesedlen, der angår tilslutningsfræsning for overgang til ABB.
Voldgiftsretten lægger efter forklaringen fra HE's repræsentanter til grund, at aftalesedlens post vedrørende kantfyldning er kantfyldning i forbindelse med sideudvidelse.
Af blandt andet tegning - - -6021, -6023 og -6025 fremgår blandt andet, at der ved kanterne af vejen skulle udføres sideudvidelse i varierende bredde. I sideudvidelserne er vist en belægningsopbygning af stabilgrus, GAB 1/GAB 2 afsluttet med ABB.

Tilbudslistens punkt 06.03.41 og 06.30.45 omhandler GAB 2. I punkt 06.30.99 er angivet reguleringspriser for mer- eller mindreforburg.
Det er ikke nærmere oplyst, hvor på vejstrækningen arbejdet i henhold til aftalesedlen er udført, og således som sagen er forelagt, er det herefter ikke godtgjort, at der er tale om et ekstraarbejde, hvorved bemærkes, at R's mail af 16. februar 2015 efter de afgivne forklaringer ikke kan tillægges betydning i denne forbindelse.
BH frifindes derfor for denne del af HE's krav.
BH har ved en mail af 21. januar 2016 betalt blandt andet 72.000 kr. vedrørende denne aftaleseddel. Det fremgår imidlertid direkte af mailen, at beløbet er betalt i henhold til et forligstilbud, der blev fremsat på et møde den 17. december 2015. Da forliget ikke er tiltrådt af HE, der derimod har krævet hele beløbet i henhold til aftalesedlen betalt, har BH krav på tilbagebetaling.
Som følge heraf tages denne del af BH's krav om tilbagebetaling til følge med det krævede beløb på 72.000 kr.
Aftaleseddel 71 - diverse ledningsarbejder - 115.782,50 inkl. moms
Der blev, hvor der skulle fortages en styret underboring, fundet et 10 kv-kabel og en fjernvarmeledning, der ikke fremgik af de tilgængelige ledningsplaner m.v.
Voldgiftsretten finder derfor, uanset at tilsynet ikke blev kontaktet på forhånd, at det var nødvendigt for ledningstrækket at foretage udgravning som sket.
BH har betalt 92.000 kr. af beløbet i henhold til aftalesedlen og har i øvrigt bestridt kravet som udokumenteret.
Det er voldgiftsrettens vurdering, at det beløb, der er betalt for dette nødvendige ekstraarbejde, er en rimelig betaling herfor, hvorfor HE's krav om yderligere betaling i henhold til aftalesedlen ikke tages til følge, ligesom BH ikke har noget krav på tilbagebetaling af de 92.000 kr.
Parterne frifindes derfor hver især for den del af modpartens krav, der vedrører denne aftaleseddel.
Aftaleseddel 66 - erstatning for mistet fortjeneste ved levering af friktionsmateriale - 185.899,84 kr. inkl. moms
Der kan af tegning - - -7222 ikke udledes andet end, at der kunne anvendes råjord til indbygning ved spunsen. Råjord må som udgangspunkt anses for et egnet materiale til et sådant arbejde, medmindre andet er anført, da entreprenøren efter det oplyste ikke kendte beregningsforudsætningerne for spunsen.
Under disse omstændigheder er det ved SAB punkt 5.2.1, herunder underpunkt 4, sammenholdt med punkt 02.34.21 i tilbudslisten ikke tilstrækkeligt tydeligt anvist, at der til denne indbygning skulle anvendes andet end råjord.
Levering af friktionsmaterialet ville derfor være et ekstraarbejde, og da leveringen overgik til en bygherreleverance, har HE ubestridt krav på erstatning for den mistede fortjeneste ved ikke at levere dette.
Da der er tale om et ekstraarbejde, er det i den forbindelse uden betydning, hvad transportomkostningerne i givet fald ville have været.
Denne del af HE's krav tages derfor til følge med det krævede beløb på 185.899,84 kr. inkl. moms.
Aftaleseddel 68 - erstatning for omkostninger relateret til årstidsforskydning - 1.422.786,01 kr. inkl. moms og aftalesedlerne 64 og 72 - erstatning for drift af byggeplads og forlænget byggetid - 2.067.433,75 kr. inkl. moms
Parterne indgik efter et møde den 23. oktober 2014 et tillæg til hovedentrepriseaftalen, hvilket er underskrevet af BH den 6. november 2014 og af HE den 24. november 2014. Det fremgår af aftalen, at der på mødet var blevet drøftet en række uoverensstemmelser, hvorefter man havde indgået tillægsaftalen, der »alene håndterer de i aftalen nævnte forhold og parterne er således enige om, at der stadig består uoverensstemmelser mellem dem, der ikke er adresseret ved tillægsaftalen«.
Endvidere fremgår af aftalen blandt andet under overskriften tidsplan, at afleveringsfristen, der oprindelig var aftalt til den 15. december 2014, blev ændret til den 27. februar 2015, og under overskriften »økonomi - forsinkelse« fremgår, at entreprenøren som følge af blandt andet den ændrede tidsplan frafalder krav om tidsfristforlængelse og forcering forudsat, at sådanne krav var eller burde være opgjort, fremsat eller varslet pr. 23. oktober 2014, ligesom bygherren frafalder krav om dagbøder under de samme forudsætninger. Endelig fremgår, at parterne var enige om udskydelse af parternes diskussion om HE's krav om erstatning for avancetab, da friktionsmaterialet blev en bygherreleverance.
Kravene i henhold til de nævnte aftalesedler har sammenhæng med, at afleveringsfristen blev udsat, og der således i realiteten ved tillægsaftalen blev givet tidsfristforlængelse. Det må ved aftalens indgåelse have stået HE klart, at denne indebar, at der skulle udføres en større del af arbejdet i vinterperioden med deraf følgende muligheder for en eventuel produktionsnedgang som følge af årstidsforskydningen, ligesom det måtte stå HE klart, at udskydelsen af afleveringsfristen ville resultere i en forlænget drift af byggepladsen og en forlænget byggetid.
Det kan efter parternes samstemmende forklaringer herom lægges til grund, at de krav, der er omfattet af aftalesedlerne, ikke var rejst inden aftalens indgåelse eller blev drøftet i forbindelse hermed, således at disse forhold ikke var nogen af de uoverensstemmelser, som parterne var enige om fortsat

bestod, og som ikke var adresseret ved tillægsaftalen, uanset at entreprenøren herved udtrykkeligt frafaldt krav på tidsfristforlængelse.
Hertil kommer, at kravet vedrørende årstidsforskydning er fremsat ved aftaleseddel 68 af 5. juni 2015, og at kravet vedrørende forlænget byggepladsdrift og byggetid er fremsat ved aftaleseddel 64 af 12. maj 2015, uanset at det følger af SB punkt 27.1.1, at entreprenøren senest samtidig med påberåbelse af retten til tidsfristforlængelse skriftligt skal fremsætte eventuelle krav om erstatning som følge af forsinkelsen. Det forhold, at HE ved tillægsaftalen frafaldt krav på tidsfristforlængelse, kan i den forbindelse ikke tillægges betydning, da aftalen som anført reelt må ses som en aftale om tidsfristforlængelse.
Under disse omstændigheder har HE herefter ikke krav på erstatning i henhold til aftalesedlerne 64, 68 og 72 for perioden dækket af tillægsaftalen, dvs. indtil den 27. februar 2015.
For så vidt angår perioden fra den 27. februar til den 12. marts 2015 bemærker voldgiftsretten, at de enkelte forhold, der er nævnt i brevet af 27. februar 2015 fra HE til BH med krav om tidsfristforlængelse, ikke i alle tilfælde er nærmere tidsfæstet, ligesom der ikke for voldgiftsretten er fremlagt logbog eller tidsplan med de indarbejdede forsinkelser, således at omfanget af de påberåbte forsinkelser, årsagen hertil, og om disse var på kritisk vej til dels er uafklaret.
På den anden side finder voldgiftsretten, at det ved brevet og den forklaring, der er afgivet af D fra HE, er tilstrækkeligt grundlag for at fastslå, at HE har krav på tidsfristforlængelse for den pågældende periode, men ikke for at fastslå, at BH i den forbindelse har handlet ansvarspådragende, således at der kan være grundlag for et erstatningskrav. Endvidere er kravet ikke fremsat samtidig med, at der blev krævet tidsfristforlængelse.
Som følge heraf frifindes BH for denne del af HE's krav, ligesom HE frifindes for BH's krav om dagbøder.
Sammenfatning og sagsomkostninger
Efter det ovenfor anførte skal BH til HE betale 529.969,25 kr. inkl. moms med fradrag af 72.000 kr., svarende til 457.969,25 kr. med renter som nedenfor bestemt.
Efter sagens forløb og udfald forholdes med sagens omkostninger som nedenfor bestemt, hvorved bemærkes, at det tilkendte beløb til dækning af sagsomkostninger er ekskl. moms.
Thi bestemmes
Indklagede, BH A/S, skal til klageren, HE A/S, betale 457.969,25 kr. med procesrente af 344.069,41 kr. fra den 22. januar 2016 og af yderligere 113.899,84 fra den 30. januar 2016.
I sagsomkostninger skal HE A/S til BH A/S betale 225.000 kr.
De omkostninger, der har været forbundet med voldgiftsrettens behandling af sagen, betales af HE A/S efter opgørelse og påkrav fra Voldgiftsnævnet.
Kendelsen opfyldes inden 14 dage efter dens modtagelse.

TBB2018.171

Klik her for at se resuméet.

Bygherre BH (advokat Jan Toft Olesen) mod *Totalentreprenør TE (advokat, dr.jur.h.c. Erik Hørlyck)* mod *Leverandør L (advokat Brian Sørensen)*

1. Indledning

Mellem klageren, bygherre BH (tidl. - - - A/S) (herefter BH), og indklagede, totalentreprenør TE A/S (herefter TE), er der opstået en tvist om, hvorvidt der foreligger mangler ved betongulvet i fabriksejendom beliggende - - -, som TE som totalentreprenør opførte for BH i 2008. Sagen drejer sig særligt om, hvorvidt gulvet har den fornødne styrke, stabilitet og modstandsdygtighed, som må anses for forudsat ved aftalen, eller om gulvet i forhold til det aftalte er behæftet med mangler. Sagen drejer herunder om, hvorvidt iværksatte foranstaltninger til udbedring af gulvet må anses for accepteret og godkendt af BH på en sådan måde, at BH herved har afskåret sig fra anfægte den valgte metode, samt om, hvorvidt BH som følge af tidligere forligsaftaler mellem parterne om gulvet er afskåret fra at gøre yderligere mangelskrav gældende. TE har under sagen adciteret leverandør L A/S (herefter L), der leverede færdigbetonen til byggeriet.

I den anledning er der nedsat en voldgiftsret i henhold til »Regler for voldgiftsbehandling inden for bygge- og anlægsvirksomhed« med direktør, civilingeniør Henrik Jensen, videnkoordinator Per Elmar Fogh Jensen og landsdommer Henrik Bjørnager Nielsen med sidstnævnte som formand.

2. Påstande og hovedforhandling mv.

Sagen har været hovedforhandlet den 5., 6. og 26. september 2017 i - - -. Voldgiftsretten har den 5. september 2017 i forbindelse med hovedforhandlingen foretaget besigtigelse på adressen - - -.

BH har nedlagt påstand om, at TE skal betale 20.080.550 kr. med procesrente fra den 22. september 2015, subsidiært et mindre beløb fastsat efter voldgiftsrettens skøn med procesrente som anført.

Over for TE's selvstændige påstand har BH nedlagt påstand om frifindelse såvel i forhold til påstanden om frigivelse af garantien som i forhold til refusion af garantiprovision, subsidiært refundering af et mindre beløb.

TE har nedlagt påstand om frifindelse, subsidiært betaling af et mindre beløb.

TE har nedlagt selvstændig påstand om, at BH tilpligtes at frigive garanti nr. - - -, stor 7.350.000 kr., der på indklagedes foranledning er stillet af garant G - - -, og at BH tilpligtes at refundere TE's provisionsomkostninger med 228.063 kr. med procesrente fra fremlæggelse af klagerens processkrift A af 15. august 2015.

TE har over for L nedlagt påstand om, at L tilpligtes at friholde TE for ethvert krav, som TE måtte blive pålagt at betale til BH, herunder såvel hovedstol som renter og omkostninger.

L har nedlagt påstand om frifindelse, subsidiært frifindelse mod betaling af et mindre beløb.

3. Sagens nærmere omstændigheder

Den 18. marts 2008 indgik BH og TE en totalentreprisekontrakt, hvorefter TE som totalentreprenør skulle opføre en ny maskinfabrik til bl.a. produktion og lager til en samlet kontraktsum på 73.500.000 kr. ekskl. moms. Det samlede gulvareal til produktion og lager udgjorde ca. 13.700 m^2. Ved aftalen stillede TE en bankgaranti på 11 mio. kr., jf. ABT 93 § 6. Aflevering var aftalt til den 8. december 2008.

Af det forudgående udbudsmateriale fremgår af et skitseforslag om terrændæk bl.a., at der skulle *»udføres terrændæk som armeret beton dimensioneret til industri-lastgruppe 1. Minimum Beton 25 MN i moderat miljøklasse«*, og af beskrivelse fra BH's arkitekt fremgår bl.a., at gulve skulle være *»min. 20 cm armeret beton dimensioneret til tung last med trucks, lastvogne og palleløftere«*.

Af entreprisekontrakten, der bl.a. henviser til udbudsgrundlaget, fremgår, at gulvet i produktion og lager udføres i 200 mm gulvtykkelse. Under de overordnede kvalitetskrav fremgår bl.a., at byggeriet udføres i en kvalitet, der såvel i form som funktion og teknik giver en levetid på mere end 20 år uden større vedligeholdelse og reparation, og at valg af materialer og løsninger skal foretages således, at udgiften til vedligeholdelse og drift minimeres, uden at det forringer den æstetiske kvalitet. Vedrørende tekniske løsninger henvises bl.a. til CtO-publikationer. Under afsnittet funktions- og materialebeskrivelse i kontrakten hedder det i punkt 4.1.2.8 om terrændæk bl.a., at der *»I hele produktions- og lagerafsnittet udføres 200 mm terrændæk som stålfiberarmeret beton, 30 Mpa. Moderat miljøklasse…«*

TE indgik efterfølgende en underentreprisekontrakt med UE om udførelse af gulventreprisen. I forbindelse hermed havde UE modtaget dimensioneringsforslag fra - - - A/S. Om arbejdet fremgår det af underentreprisekontrakten bl.a., at dette omfatter *»200 mm fugefri gulve i 30x30 m. felter. Opdeling med Omega stålprofiler. Betontype 25 Mpa kl. A sten. Stålfibre type RC 65/60 BN 35 kg. Pr. m3 beton…«*. Efter aftale med UE A/S leverede L efterfølgende færdigbetonen til byggeriet.

Byggeret blev med forsinkelse afleveret den 22. december 2008, efter at det havde vist sig, at der var områder med delaminering af det nystøbte be-

tongulv. Af referat af byggemøde den 28. november 2008 fremgår bl.a., at *»der er flere områder med delaminering eller lignende i færdigvarelager. Færdigvarelageret affræses og der udlægges højstyrke flydemørtel. Jysk teknologisk institut vil sammen med UE og L undersøge gulvene bl.a. ved at udbore kerneboreprøver og på baggrund af analyser af disse fremkomme med den rigtige løsning…«*
Det viste sig, at problemet med delaminering og konstateret »skruk« var generelt for hele gulvet. Af mødereferat af 3. december 2008 fremgår bl.a., at der på baggrund af besigtigelse samt besigtigelse af resultat af udbedringsforsøg med injektion blev taget beslutning om at fræse gulvene af til en dybde, hvor delamineret lag blev fjernet. I referatet hedder det bl.a.:
»Beslutningen er taget af UE og betonleverandør L og dennes forsikringsagent.
….
Der vil benyttes flydemørtel på cementbasis. Dokumentation for styrke/holdbarhed skal fremlægges for bygherre inden udstøbning.«
Der blev efterfølgende afholdt yderligere møder om sagen den 4., 8. og 12. december 2008. Det fremgår af referatet for mødet den 8. december 2008, at *»Produkt X er valgt som flydemørtel leverandør«.*
I rapport af 11. december 2008 fra [en ekstern sagkyndig, S1], der er stilet til L, vurderede S1, at de konstaterede punktvise afskalninger/buledannelser primært måtte henføres til det forhold, at betonoverfladen på et tidligt tidspunkt var lukket af et tæt overfladelag, således at luft og vand, der i forbindelse med glitteprocessen steg op mod overfladen, ikke kunne slippe væk, men blev tilbageholdt i det øverste lag af betongulvet som perler på en snor. Den efterfølgende vingeglitning bevirkede, at betonen blev komprimeret yderligt, hvorved boblerne i smeltede sammen med et vedhæftningssvigt til følge. I rapporten var det videre anført, at luftindholdet i betonen var konstateret at være på omkring 10 %, hvor instituttet anbefalede et luftindhold mindre end 4 % i beton til vingeglitning.
I et referat/notat for mødet den 12. december 2008, som er underskrevet den 16. december 2008 af henholdsvis A og C fra TE fra TE, D og F fra BH samt af BH's rådgivere ingeniør, R1, og arkitekt, R2, hedder det bl.a.:
»…det blev aftalt, at bygherre overtager hele risikoen m.v. af de ikke udbedrede produktionsgulve - ca. 450 til 500 kvadratmeter. TE giver forlods en kontant godtgørelse på 350 tkr. til BH A/S til reservation af udbedring af føromtalte produktionsgulve, op- og nedtagning af maskiner samt delvis dækning af driftstab. Jeg forudsætter, at godtgørelsen/erstatningen…

- det blev aftalt, at BH A/S har krav på, at få refunderet samtlige eksterne omkostninger, som kan henføres til reetableringen af produktionsgulvene og tidsforsinkelser i øvrigt…Endvidere blev det aftalt, at BH A/S også får dækket interne omkostninger, herunder dækning af driftstab, som sker med udgangspunkt i den oprindelige tidsplan for flytning af BH's produktionsapparat. Både tidsplan og driftsopgørelser m.v. vil efterfølgende blive udarbejdet og fremsendt. Den oprindelige vurdering af godtgørelsens samlede størrelse på 1,5 mio. +/- 200 tkr. er herefter uaktuel og udgår af det oprindelige grundlag«.
De samlede afhjælpningsomkostninger til affræsning og udlægning af X-flydemørtlen udgjorde godt 5,4 mio. kr. inkl. moms.
Der var efterfølgende i løbet af december 2008 og begyndelsen af 2009 korrespondance mellem BH og TE, hvor BH ønskede dokumentation for, at gulvet nu levede op til de stillede krav, og der blev i forbindelse hermed indhentet yderligere vurderinger vedrørende trykstyrken og trækstyrken fra S1 af 29. januar 2009 og 28. april 2009.
Ved brev af 18. maj 2009 med vedlagt opgørelse opgjorde BH med henvisning til aftalen af 12. december 2008 sine »interne og eksterne udgifter samt produktionstab«. Om gulvet blev det i brevet anført, at der ønskedes foretaget en række yderligere undersøgelser, idet der ingen generel konklusion var på, hvorvidt gulvet opfyldte de konditioner, der var aftalt. Det blev anført, at BH herefter ikke kunne vurdere det økonomiske krav, før et resultat forelå, men at man havde tilladt sig at medtage 750.000 kr. i opgørelsen.
Den 18. juni 2009 blev der afholdt møde mellem BH og TE. I notat/referat for mødet hedder det bl.a.:
»…Det aftaltes at krav omhandlende omkostninger til klæbeankre, større fodplader til kraner osv., på i alt 750.000.-, holdes ude af dette forlig.
TE fastholder at gulvenes kvalitet er veldokumenteret med 2 rapporter udført af S1 og afviser derfor kravet.
BH har igangsat en undersøgelse, udført af andet, uvildig, anerkendt prøvningsinstitut. Når rapport af undersøgelsen foreligger, vil parterne igen tage stilling til dette krav.
Krav vedrørende Røgdetektorer…er holdt ude af dette forlig.
…
Til dækning af alle BH's øvrige krav aftales der en forligssum på 4.250.000.-
BH har allerede faktureret 3.000.000,00 kr.
BH fremsender faktura på 1.250.000,00 kr.
Krav fremsat af TE med aftaleseddel nr. 31,36 og 37 frafaldes herefter.

TE's tilgodehavende er herefter i alt 1.137.916,00 kr. iht. bilag. Hvoraf 70.000,00 kr. først faktureres, når CTS afleveres.«

På BH's foranledning afgav [en ekstern sagkyndig, S2] den 23. september 2009 en rapport. I rapporten vurderede S2 bl.a., at den anvendte beton marginalt var konditionsmæssig i forhold til projektspecifikation og gældende normer. Gennemførte udtrækprøvninger af P HST-gennemstiksankre underbyggede ikke udsagnet om, at sådanne ankre ikke kunne monteres.

Af mangeloversigten for 1.-års-gennemgangen fra februar 2010 fremgår vedrørende betongulvet, at udbedring afventede endelig rapport.

S2 afgav på BH's foranledning yderligere en rapport den 9. marts 2010, der primært vedrører den anvendte flydemørtel.

I et notat af 7. december 2012 fra - - - A/S til L hedder det efter undersøgelse af borekerneprøver af gulvet bl.a.:

»Betonens karakteristiske styrke på grundlag af udborede kerner fra en konstruktion skal vurderes på grundlag af DS/EN 13791 - »Fastlæggelse af betons trykstyrke i konstruktioner eller konstruktionselementer«.

Heri fremgår det af tabel 1, at den karakteristiske in-situ styrke for en beton i styrkeklasse C25/30 skal være mindst 21 MPa (cylinder), hhv. 26 MPa (terning).

For 5 borekerner, jf. resultater i bilag 1, benyttes metode B i afsnit 7.3.3.

Den karakteristiske in-situ trykstyrke beregnes her som den mindst af værdierne:

…

Karakteristisk in-situ styrke er på grundlag af resultaterne således 23,3 MPa.

Da dette opfylder kravet på de 21 MPa, opfylder betonen kravet til styrkeklasse C25/30.«

Der er under sagen afgivet skønserklæring af 28. november 2012 samt tillægserklæringer af 8. marts 2013, 29. juli 2013, 17. august 2015 og 27. maj 2016 af skønsmændene, akademiingeniør Jens Brandt og civilingeniør Bent Grelk, samt skønserklæring af 6. januar 2015 af skønsmand Thorkild Brinch Lindquist.

BH har opgjort kravet således:

13.800 m^2 x kr. 1.620,- eller	22.032.000 kr.
Hertil kommer de direkte afledte omkostninger til demontage, transport, opbevaring, genmontage, opstart og indregulering af den nuværende maskinpark beregnet til	11.267.750 kr.
Udgifter til afhjælpning af mangler samt erstatning for afledte udgifter i alt + moms.	33.299.750 kr.

Herefter skønsmæssigt nedsat til 20.080.550 kr., jf. ABT § 34, stk. 3, der fremkommer således:

Areal dækket af maskiner:	
Ca 20 % af 22.032.000 kr.	4.406.400 kr.
Areal ikke dækket af maskiner:	
Ca 80 % af 22.032.000 kr.; 17.625.600 kr, der skønsmæssigt nedsættes med 75 %	4.406.400 kr.
Erstatning for direkte afledte omkostninger til demontage m.m.	11.267.750 kr.
	20.080.550 kr.

4. Forklaringer

D fra BH, A fra TE, C fra TE, - - - fra S1, J fra L, K fra L2, R2, F fra BH og R1 har under hovedforhandlingen afgivet forklaring. Skønsmændene, akademiingeniør Jens Brandt og civilingeniør Bent Grelk, er endvidere afhjemlet.

D fra BH har forklaret, at han er uddannet revisor og tiltrådte som direktør for BH A/S i 2007. Efter sommerferien 2007 blev det besluttet at opføre bygningen, og der blev lavet udbudsmateriale, der blev sendt til bl.a. TE. Han havde ikke selv nogen teknisk forstand, og det var navnlig R2, F fra BH og C, der stod for den del. Han deltog ikke i selve byggefasen og var ikke med til byggemøder. Det var meget vigtigt med et fleksibelt gulv, så der efter behov kunne flyttes rundt med maskinerne i de forskellige haller. Alle involverede var klar over, at der var tale om en meget stram tidsplan. Der var ca. 60 maskiner, der skulle flyttes fra de gamle bygninger, og der blev lavet en meget udførlig flytteplan. På grund af problemerne med gulvet og deraf følgende forsinkelser endte det imidlertid i det rene kaos.

Forsinkelserne afstedkom mange uforudsete omkostninger til bl.a. vagter, el, varme og finansiering. Han deltog i mødet den 4. december 2008. Der blev på mødet udvekslet synspunkter, men ingen havde på det tidspunkt overblik over, hvor sagen endte. Et af elementerne var et område på ca. 450-500 m^2, hvor der var opsat maskiner, som ikke blev flyttet, og hvor det i stedet blev aftalt, at BH fik en kontant godtgørelse på 350.000 kr. til fuld og endelig afgørelse mod, at gulvene her ikke blev udbedret. Denne aftale angik kun dette specifikke område. Han var ikke involveret i drøftelserne om, hvilken løsning til udbedring af gulvene der skulle vælges.

Han sendte brevet af 18. maj 2009 til A fra TE, hvor BH A/S opgjorde et samlet krav på godt 7,60 mio. kr., og hvor der inden brevet var modtaget 3 mio. kr. a conto. Med brevet fulgte en række bilag. Det efterfølgende forlig, der blev indgået i juni måned 2009, vedrørte ikke gulvet. Det eneste, der vedrørte gulvet, og som der blev indgået forlig om, var det afgrænsede område på de ca. 450-500 m^2, hvor der blev betalt 350.000 kr. BH's krav vedrørte ekstraomkostninger og driftstab som følge af forsinkelse på grund af gulvet og øvrige forøgede omkostninger som følge heraf, bl.a. til el, varme, garantiprovision m.m. i forbindelse med finansieringen af byggeriet.
Han husker ikke, om han under mødet tog udtrykkeligt forbehold om omlægning af gulvet. Det lå i situationen, at det kunne ende sådan, da der ikke var klarhed over, hvor galt det stod til.
Gulvet ligger der fortsat i dag og er således ikke, heller ikke partielt, blevet skiftet. Trækstyrken er svag, og der er problemer med, at der skal etableres særskilte fundamenter, når de får nye maskiner, der skal fastgøres. Ved den seneste maskine, som de har modtaget, blev der etableret særskilte fundamenter for mere end 50.000 kr. Som følge af gulvets dårlige kvalitet og overfladens ringe holdbarhed har der i forhold til det forventelige været forøgede vedligeholdelsesomkostninger på 4-500.000 årligt. Hertil kommer tab på anslået 1,5-3 mio. årligt på grund af spild i produktionen, idet gulvet gør, at maskinerne opfører sig mærkeligt, så de meget nøjagtige tolerancekrav, der skal følges under bearbejdningen, i alt for mange tilfælde ikke kan opfyldes. Arbejdsprocessen er også nødt til at foregå langsommere. Han er ikke i tvivl om, at dette skyldes det dårlige gulv, og at gulvet tilsyneladende ikke er stabilt nok til at kunne klare vibrationerne mv. fra især de større maskiner. Det er ikke lavet noget endeligt forlig omfattende hele gulvet. Det fremgår således også af notatet for mødet den 18. juni 2009, bilag P, at det foreløbige krav på 750.000 kr., der vedrørte gulvet, blev holdt uden for forliget. Baggrunden var, at det var usikkert, hvor galt det stod til med gulvet, og der skulle derfor foretages yderligere undersøgelser.
A fra TE har forklaret, at han på daværende tidspunkt var administrerende direktør i TE A/S, og han var selv med til at forhandle kontraktvilkårene i forbindelse med entrepriseaftalen. Kravene til terrændæk var i udbudsmaterialet en Beton 25 MN, og det var også det, der blev aftalt. Det er en skrivefejl, når det under funktions- og materialebeskrivelsen i entreprisekontrakten er anført, at betonen skal være »30 Mpa«. I alt skriftligt materiale forud herfor er da også kun nævnt »25 MN« eller »25 Mpa«. Han deltog ikke i mødet den 3. december 2008, men han var med til mødet 4. december 2008. Formålet med dette møde var at få afklaret, hvordan det skulle håndteres at få omlagt gulvet. Der blev ikke taget noget forbehold fra BH's side om, hvad der skulle gøres ved gulvet. Det eneste forbehold fra BH's side var, at man ønskede at se et datablad på det produkt, der skulle anvendes til overfladebehandlingen. Han husker ikke, hvem der stillede forslaget om at anvende X, men det var muligvis enten L, UE eller JTI. Produktbladet for X var fremme. Han husker et møde vist nok i en skurvogn, hvor produktbladet var der, og hvor produktet blev valgt. Det var nok mødet den 8. december 2008. BH's folk og BH's rådgivere vidste godt, hvilket produkt der blev anvendt.
I forlængelse af mødet den 8. december 2008 blev aftalen af 12. december 2008 indgået. Der blev i forløbet på intet tidspunkt fra BH's side taget forbehold om anvendelsen af X-mørtelen.
Det var hans klare opfattelse, at der på mødet den 18. juni 2009 blev lavet et forlig til fuld og endelig opgørelse af de krav, der var fra BH's side, således at sagen herefter var lukket. Det var ikke muligt at tvinge BH til at acceptere de 750.000 kr. vedrørende klæbeankre, fodplader mv. TE gik med til at betale de yderligere godt 4,2 mio. kr., der i det væsentlige vedrørte driftstabserstatning. Selv om TE's entreprenøransvar for driftstab var begrænset, valgte TE at strække sig vidt for at finde frem til en for BH god og tilfredsstillende løsning.
Opgørelsen, bilag Q, blev lavet som et arbejdsbilag til brug for mødet den 18. juni 2009. Det er sådan, han husker det, og det må være baggrunden for, at det nederst i bilaget bl.a. er anført, at bygherrens krav ikke er endeligt.
C fra TE har forklaret, at han i forbindelse med entreprisen deltog som projektleder for TE. Han er ikke længere ansat i virksomheden. Han husker bygherremødet den 28. november 2008. Foreholdt referatet for mødet har han forklaret, at han ikke husker nærmere om områderne med delaminering og om årsagen hertil. Han deltog tillige i møderne den 3. og 8. december 2008, hvor det blev besluttet at fræse gulvene af og udlægge X-flydemørtel. Han husker, at man fra BH's side gerne ville have, at R1 sagde god for fremgangsmåden og anvendelsen af den pågældende flydemørtel. Referaterne for møderne blev hver gang sendt til alle mødedeltagere. Han husker ikke at have fået indsigelser fra BH om fremgangsmåden med fræsning af gulvene og anvendelsen af X. Foreholdt at det af referatet for mødet den 3. december 2008 fremgår, at dokumentation for styrke og holdbarhed for flydemørtelen skulle fremlægges for bygherre inden udstøbning, har han forklaret, at han ikke kan huske, om en sådan dokumentation blev fremlagt for BH, men det må være sket, da produktet blev valgt. BH var som bygherre meget aktivt deltagende, og han er sikker på, at den pågældende dokumentation er blevet overbragt R1 på en eller anden måde, også selv

om det ikke kan læses i referaterne. Han husker, at der forelå et »hard copy« af produktbladet fra X. Bladet må man have haft noget før mødet den 8. december 2008. Der var mellem parterne enighed om, at det var den flydemørtel-løsning, der skulle bruges. Der var et stort tidspres, og der var ikke tid til at gennemføre syn og skøn.
På tidspunktet for mødet i juni 2009 var alle stadig enige om, at det var den rigtige løsning med X, så det blev der ikke stillet spørgsmålstegn ved. Forud for mødet havde TE fået opgørelser over BH's krav, herunder kravet på 750.000 kr. vedrørende klæbeankre mv. Der var samlet set tale om et meget højt tal, og der blev handlet af på de 4,25 mio. kr., således som det fremgår af referatet for mødet. Han husker ikke, hvorfor A fra TE godkendte at betale driftstab, og hvorfor han ville strække sig langt. Vidnet havde beregnet sig frem til et meget mindre beløb, som BH kunne kræve. Bortset fra de to forhold, der er nævnt i referatet for mødet, blev der handlet af til fuld og endelig afgørelse. Der var ikke noget forbehold fra BH's side om eventuelt senere at rejse øvrige krav vedrørende gulvet.
Han husker ikke, at der i december 2008 var andre problemer med gulvet end delaminering. BH var meget optaget af resultatet og kvaliteten af gulvet. Han genkender ikke umiddelbart opgørelsen, bilag Q, eller det, der står skrevet.
Foreholdt telefax af 15. maj 2008 fra - - - A/S til UE har han forklaret, at UE var en kendt leverandør i branchen, som TE tidligere havde handlet med. Han var ikke involveret i beslutningen om, hvilken bestemt type beton der skulle anvendes.
- - - har forklaret, at han er specialiseret inden for beton, og han har for S1 været med til at afgive de erklæringer, der foreligger i sagen. Foreholdt vurderingen af 29. januar 2009 sendt fra vidnet til L A/S, har han forklaret, at det var L, der havde anmodet om hans vurdering af, om gulvet var konditionsmæssigt. X - - - er et meget velkendt produkt i byggekredse, og der ligger rundt omkring masser af gulve med dette produkt. Skaderne som følge af skæreolien skyldes efter hans opfattelse, at olien har været syreholdig. Han har ikke undersøgt den anvendte skæreolie og kender derfor ikke ph-værdien heraf. Det er hans vurdering, at også betongulvet, hvis det ikke havde været belagt med flydemørtel, ville have lidt skade af skæreolie med en lav ph-værdi. Flydemørtelen er lidt blødere end beton, men også lidt mere fleksibel, idet flydemørtlen bedre kan give sig. Mørtlen er ikke voldsomt meget blødere. Den konkret anvendte X har den forventelige blødhed/hårdhed.
Foreholdt mailkorrespondancen fra 30. januar og 2. februar 2009 med C fra TE har han forklaret, at trækstyrken vurderes som forventelig og tilstrækkelig. Foreholdt brevet af 5. februar 2009 fra R1 til TE, har han forklaret, at han bl.a. lavede trækstyrkeprøver af udborede kerner. Prøverne viste, at styrken var tilstrækkelig. Der var intet ved flydemørtlen, der viste tegn på problemer. Mørtlen har slidstyrke klasse D, hvilket er den stærkeste slidstyrke. Der var ikke noget mærkeligt i, at P's deklarerede værdi for udtræksstyrke ikke nødvendigvis holder. Det er hans erfaring, at det er bedre at bruge klæbeankre end ekspansionsankre. Han ved ikke, om svingkraner vibrerer.
Han har i forbindelse med sine undersøgelser lagt de data og informationer, som han har fået, og som bl.a. fremgår af hans udtalelse af 29. januar 2009 til L, til grund. Hans målinger er baseret på beton med stålfibre.
J fra L har forklaret, at han i 2008 var salgschef hos L A/S, og han er i dag produktchef samme sted. UE A/S var en af de største gulventreprenører på det pågældende tidspunkt. Den leverede beton var ifølge recepten en G1-beton, styrke 25, som var solgt til UE mange gange tidligere, og som er en almindelig standardvare, som generelt er meget anvendt. Den leverede beton var en såkaldt passiv beton. Stålfibrene i betonen var leveret af UE. Der var ikke flyveaske i betonen, da den skulle pudses og glittes. Det er en normal proces i at lave beton, så den tilpasses det konkrete leveringssted. Der blev leveret beton for samlet ca. 2 mio. kr. Hvis det havde været en beton styrke 30 MPa eller 35 MPa, ville betonen have været dyrere.
Han hørte første gang om delaminering af betonen i slutningen af november 2008. Han var til stede på virksomheden den 28. november 2008. Bl.a. - - - fra UE gav udtryk for, at det kunne være betonens skyld, og L tog herefter kontakt til sit forsikringsselskab, som blev orienteret om, at der kunne være større reklamationer på vej.
På byggemødet den 3. december 2008 blev der taget beslutning om affræsning af gulvet og anvendelse af en flydemørtel. Som han husker det, blev der på mødet den 8. december 2008, hvor også K fra L2 og - - - fra X deltog, taget beslutning om anvendelse af X-flydemørtel. Han kendte ikke X-produktet i forvejen. - - - fra UE og K fra L2 nævnte produktet. L har ikke været involveret i selve afhjælpningen, men han fulgte med i sagen, da sagen var anmeldt til forsikringsselskabet. Han må have fået referaterne for møderne den 3. og 8. december 2008 tilsendt, men han husker det ikke med sikkerhed. Han har ikke nogen erindring om, at der fra BH's side skulle være blevet taget forbehold om løsningen med affræsning og efterfølgende udlægning af X-flydemørtel. Som han husker det, var det også BH's og dennes rådgivers opfattelse, at der var tale om en god løsning. Han husker ikke at have set noget datablad fra X.
Foreholdt vurderingen fra S1 af 29. januar 2009 har han forklaret, at - - - fra UE ønskede en vurdering

af, om den valgte udbedringsløsning var konditionsmæssig. Fakturaen af 31. december 2008 fra UE blev sendt til L's forsikringsselskab. Han hørte i lang tid herefter ikke noget til sagen.

K fra L har forklaret, at han er ejer af L2, der er procestilvarslet i sagen. Virksomheden er specialiseret inden for bl.a. flydemørtel. Han husker, at han i november eller december 2008 blev ringet op af - - - fra UE, der spurgte, om han ville se på gulvet, der krakelerede. Han besigtigede herefter gulvene, og han deltog i mødet den 8. december 2008, hvor det blev aftalt, hvad der skulle gøres. Han husker, at R1 var til stede. Han husker ikke, om det var L2, UE eller R1, der foreslog udbedringsmetoden med affræsning og anvendelse af X-flydemørtel. Måden, gulvet er lavet på, er almindelig gængs. Foreholdt at R1 ifølge mødereferatet ikke deltog i mødet dem 8. december 2008, har han forklaret, at han så må have talt med R1 på et tidspunkt forud for mødet. Der var udvekslet datablad for X-flydemørtelen, som han er sikker på, at R1 fik forud for mødet den 8. december 2008. Vidnet havde - - - fra X med til mødet. På mødet var man fra BH's side enige i beslutningen om at anvende flydemørtlen fra X.

R2 har forklaret, at han siden 2000 har været selvstændig med byggerådgivning primært inden for erhvervsbyggeri. Han blev i 2007 kontaktet af F fra BH med henblik på opførelsen af fabriksbygningen. Han lavede skitseforslag og senere udbudsmaterialet. Det var BH's opfattelse, at TE samlet set havde de kompetencer, der skulle til, og fra ledelsens side var man godt tilfredse med, at det var TE, der skulle stå for byggeriet.

Foreholdt beskrivelsen af gulve i udbudsmaterialet »…min. 20 cm armeret beton dimensioneret til tung last med trucks…«, ekstrakten side 19, har han forklaret, han man i rådgivergruppen var enige i beskrivelsen. Ud fra hans erfaring var der tale om en god og sikker løsning. Fra BH's side havde man meget fokus på, at der ikke skulle »gambles« med gulvet, og der blev fra BH's side løbende over for TE gjort opmærksom på, at de skulle have et gulv, der var sikkert, og som med sikkerhed kunne tåle de belastninger, som det skulle udsættes for. Foreholdt referatet af mødet den 11. december 2007, har han forklaret, at han ikke husker mødet i detaljer. Der kom ingen indsigelser til referatet. Beskrivelsen af de overordnede kvalitetskrav i kontrakten side 14 ff. var blot en gentagelse af, hvad TE i hele forhandlingsfasen var gjort opmærksom på, og at man således fra bygherrens side helt overordnet ønskede et kvalitetsprodukt, som der ikke efterfølgende skulle være væsentlige omkostninger på. TE forsøgte at komme igennem med levering af et 150 mm gulv, men det blev fastholdt fra BH's side, at det skulle være et 200 mm gulv.

Han husker, at der var delaminering over store områder af gulvet i slutningen af november 2008. De ønskede som bygherre og bygherrerådgiver ikke at involvere sig i, hvordan der skulle ske afhjælpning, idet det var holdningen, at det var TE som totalentreprenør, der efter kontraktgrundlaget var forpligtet til og havde ansvaret for at finde en løsning. R1 gjorde det bl.a. på møderne klart, at de som bygherre ikke skulle gå ind i drøftelserne herom. Fra TE's side blev det tilkendegivet, at løsningen på problemerne var, at der blev skrabet af i overfladen, og at der herefter kom en topbelægning på.

Det er sandsynligvis blevet nævnt på møderne, at der skulle affræses, og at X herefter skulle anvendes, men det er sagt udtrykkeligt fra bygherrens side, at det var entreprenørens beslutning og ansvar. Det var klart sådan, han opfattede det. Det var ham og R1, der naturligt krævede, at der blev fundet en udbedringsløsning, men metoden var overladt til TE. Han havde ikke noget kendskab til gulvtypen og flydemørtel, så han kunne derfor ikke bidrage med noget og rådgive herom. Han husker ikke nærmere indholdet af mødet den 4. december 2008, og han må således henholde sig til mødereferatet.

På tidspunktet for mødet den 18. juni 2009 var der nogle skader på gulvet, men man havde ikke overblikket over omfanget og alvorligheden af skaderne. Der var ham bekendt ikke efterfølgende bemærkninger eller indsigelser til mødereferatet. Som rådgivere anbefalede han og R1 bygherren, at gulvene blev holdt uden for forhandlingerne. Efter mødet den 18. juni 2009 var han ikke yderligere involveret i sagen.

Med hensyn til rollefordelingen mellem ham og R1 hørte ingeniørdelen under R1's ansvarsområde. Han husker ikke, hvordan rollefordelingen præcis var i forbindelse med udbuddet. Som han husker det, var det vidnet, der skrev teksten i udbudsgrundlaget. Foreholdt skitseforslaget punkt 5.1.2.7 vedrørende terrændæk, har han forklaret, at det må være R1, der har defineret kravet på »Minimum 25 MN«.

Han husker ikke, om det var ham eller R1, der konciperede selve kontrakten. Foreholdt kontraktens punkt 4.1.2.8 (Funktions-, Materialebeskrivelse, terrændæk), hvorefter terrændækket er angivet som »stålfiberarmeret beton 30 Mpa«, har han forklaret, at han ikke ved, hvordan ændringen fra 25 MN til de 30 Mpa er blevet til. Det er muligt, at der er tale om en fejlskrift, og at der menes »beton 30«.

Foreholdt referatet for mødet den 3. december 2008, hvorefter dokumentation for styrke og holdbarhed skulle fremlægges for bygherre, har han forklaret, at man fra BH's side gerne ville se dokumentation for holdbarheden. Man fik dog ikke nogen dokumentation inden udlægningen. Det var

ikke for at blande sig i udbedringsmetoden, at man ønskede at se dokumentation. Byggeriet blev ikke afleveret til tiden, og det er var hans indtryk, at TE havde undervurderet opgaven.

F fra BH har forklaret, at han har arbejdet og været medejer af BH A/S, men han solgte sine aktier sidste år og arbejder ikke længere i virksomheden. Han kan bekræfte hændelsesforløbet som forklaret af R2 i forbindelse med udbuddet og forhandlingerne. Han havde stor fokus på, at der var tale om et 200 mm betongulv. De 30 MPa, som er nævnt i kontrakten, skyldes formentlig begrebsforvirring, men han husker det ikke.

Han deltog i møderne den 3., 4. og 8. december 2008. Der blev fra BH's side presset meget på for at finde en løsning. Der var 60 større og mindre maskiner, der skulle flyttes ind, og det var bl.a. derfor et meget stort problem, at der var forsinkelse. Han lyttede til sine rådgivere, men han havde samtidig for øje, at det var totalentreprenørens problem og opgave at finde frem til den rette udbedringsløsning. Han var involveret i forliget vedrørende det begrænsede område, hvor der allerede var kommet maskiner ind, og forliget blev lavet, fordi det var for dyrt igen at flytte de monterede maskiner.

Han husker mødet den 18. juni 2009. Gulvet blev holdt uden for forliget, da man fra BH's side ikke vidste, hvor galt det stod til med det, og der pågik undersøgelser af S2, som de ville afvente. Der var på det tidspunkt ikke konstateret de store problemer med overfladen og slidstyrken, men der var dog opstået skrabemærker i gulvoverfladen, og der var metaldele, der var kørt ned i den forholdsvis bløde overflade.

Som han husker det, var det nok i 2010, at de blev opmærksomme på, at der var skader omkring de steder, hvor der blev anvendt skæreolie. Olien er den samme olie, som blev anvendt i virksomhedens tidligere lokaliteter, og da var der ingen problemer med skader på gulvet. De tidligere gulve var slet ikke modtagelige over for disse olier. Det er på grund af sagen, at gulvet endnu ikke er udbedret, da virksomheden så at sige ikke har ønsket at fjerne beviserne.

Han kan bekræfte, at der på grund af gulvenes dårlige tilstand er forøgede årlige vedligeholdelsesomkostninger. Gulvene er ustabile, hvilket endvidere medfører, at maskinerne på grund af vibrationer under processen bliver mere slidte, end de burde blive, og arbejdsprocessen forlænges derved, at maskinernes arbejdshastighed må nedsættes for at minimere ulemperne. Tolerancekravene for produktionen kan i for mange tilfælde ikke overholdes, og der opstår herved et større spild end det forventelige i forhold til normen.

Det koster nok samlet omkring 100.000 kr., hver gang der som følge af gulvets dårlige beskaffenhed skal etableres særskilte fastgørelsesfundamenter til de forskellige maskiner.

Fra BH's side blev der nok i forbindelse med møderne i december 2008 spurgt til, om løsningen med flydemørtlen var en god løsning, men fra BH's side ønskede man ikke at forholde sig til, om det var den rigtige løsning. Holdningen fra BH's side var, at man som bygherre måtte kunne regne med, at entreprenøren kom med en løsning, der levede op til det kontraktlige. Det var på grund af omstændighederne afgørende, at der hurtigt blev fundet en løsning. Foreholdt mødereferatet for mødet den 3. december 2008 har han forklaret, at BH ikke fik nogen dokumentation inden udlægningen. Som han husker det, rykkede R1 rigtig mange gange for dokumentationen, men uden held.

I forbindelse med forliget den 18. juni 2009 kunne BH alene tage udgangspunkt i de mangler, man kendte til. Det var da ikke på tale, at der eventuelt skulle ske en omlægning af gulvet. Hvis der senere måtte vise sig grundlag for et større krav vedrørende gulvene, var det ikke et krav, der blev frafaldet.

BH har aldrig på andre gulve haft problemer med, at olien har angrebet overfladen. Han ved ikke, om der har været brugt lavviskøse olier. Olien er stærkt fortyndet med vand og er på ingen måde en aggressiv væske. Klæbeankre er sædvanligvis dyrere end ekspansionsankre. BH har også forsøgt sig med klæbeankre, som heller ikke har kunnet holde.

R1 har forklaret, at han blev involveret i byggeriet i udbudsforløbet. Han husker mødet den 11. december 2007. På mødet blev det bl.a. aftalt, at der skulle være tale om en beton 30 MPa, moderat miljøklasse, og ikke en beton 25 MPa, således som det fremgik af udbudsgrundlaget. Han er helt sikker på, at ændringen blev aftalt på mødet. Det var også senere det, der kom til at fremgå af entrepriseaftalen. Det var endvidere et krav fra BH's side, at tykkelsen på gulvet blev forøget fra de 150 mm, som TE havde foreslået, til en tykkelse på 200 mm.

Han husker tydeligt den konstaterede delaminering af gulvet. Det blev først konstateret i den ene hal i bygningen, hvor det udbedrede gulv i dag fremstår med nærmest et »net« af revner i overfladen. Det viste sig efterfølgende, at der var problemer med gulvet i hele hallen. I takt med, at hallerne blev ryddet og rengjort, kunne man konstatere, at problemet var omfattende. Han husker mødet den 3. december 2008. Indflytningsprocessen var da allerede sat i gang, og forskellige løsningsmuligheder blev drøftet. Han fulgte med i, hvad der blev drøftet, men fra BH's side henholdt man sig til, at der var en totalentreprise, og at det skulle fremgå, at udbedringsmetoden var taget af entreprenøren.

Han deltog ikke i mødet den 8. december 2008. Han modtog ikke noget datablad for X-mørtlen fra

- - - fra X eller fra K fra L2, og der var heller ikke andre, der gav ham det. Det er rigtigt, at det på mødet den 3. december 2008 blev aftalt, at BH skulle have dokumentation for styrke og holdbarhed for den flydemørtel, der skulle anvendes. På det tidspunkt var BH alene oplyst om, at der skulle være tale om en flydemørtel på cementbasis. Der blev dog aldrig modtaget en sådan dokumentation. Han ønskede at se dokumentation, så han kunne vurdere, om mørtelen var konditionsmæssig i forhold til det, som BH havde købt. Efter at han var blevet bekendt med, hvilken mørtel der blev brugt, fremskaffede han selv nogle specifikationer på mørtlen. Der stod ikke noget heri, der gav ham anledning til at reagere. Der blev ikke i forbindelse med udlægningen af flydemørtlen taget forbehold om, at der eventuelt senere ville blive stillet krav om omlægning af hele gulvet.

Han deltog i møderne den 4. og 12. december 2008, hvor forlig blev drøftet. Han husker ikke mødet den 4. december 2008 så tydeligt. Parterne tilstræbte at finde frem til en samlet løsning på sagen. Der var allerede monteret enkelte maskiner, og der var enighed om, at der disse steder ikke kunne gøres noget ved gulvene. Det blev derfor aftalt, at BH fik en kompensation, mod at BH overtog hele risikoen for gulvet de steder, hvor gulvet således på grund af maskiner ikke kunne udbedres. Der var ikke tale om, at bygherren overtog risikoen for hele gulvet.

Han blev kontaktet af F fra BH, efter at en søjlekran var væltet, fordi boltene var trukket op af gulvet. BH lånte efterfølgende noget udstyr af P, som man kunne måle udtræksstyrken med, og det blev konstateret, at ankrene knuste betonen under ekspansionen og derfor ikke kunne holde. Efter at BH havde præsenteret TE for problemet, blev undersøgelsen lavet af S2, der overordnet konkluderede, at udtræksstyrken var i orden. Det var herefter først i forbindelse med det gennemførte syn og skøn, at det blev konstateret, at udtræksstyrken ikke var tilstrækkelig og kun var ca. 1/6 af det, der burde kunne forventes.

Formålet med mødet den 18. juni 2009 var at forsøge at finde frem til et forlig og dermed undgå en retssag, hvilket også lykkedes. Gulvene blev holdt uden for forliget, da det på det tidspunkt var uvist, hvad der var galt med gulvene, og hvor stort problemet var. S2 var da i gang med at foretage undersøgelser af gulvet.

Han blev senere på ny kontaktet af F fra BH i forbindelse med, at det var konstateret, at områder af gulvet var eroderet på grund af skæreolie, og der sås metaldele, der var kørt ned i gulvet. Han skrev til TE og reklamerede, efter at rapporten var kommet fra S2. De anvendte smøremidler har alle haft en ph-værdi over 7.

Han havde som bygherrerådgiver det ingeniørfaglige ansvar, hvilket omfattede, at han fastsatte de funktionskrav, der skulle være gældende. Han havde ikke nogen særlig forstand på beton, og han stolede på, at den konstruktion, som TE valgte, var en rigtig løsning.

Det var hans indtryk i december 2008, at der fra TE's side blev gjort alt for, at gulvet blev, som det skulle være, og som det var aftalt. Der var mange ulemper ved at tage hele gulvet op, og det var helt uoverskueligt i forhold til BH's fortsatte drift.

Det blev på det tidspunkt ikke fra hans side overvejet at begære syn og skøn. Da også bl.a. S1 var involveret med henblik på at undersøge gulvet og styrken, havde han fuld tillid til, at alle mangler ved gulvet blev afdækket. Han gik ud fra, at styrken af den underliggende beton efter affræsningen var i orden.

TBB2018.188

Klik her for at se resuméet.

Bygherre BH A/S og *Forsikringsselskab FS1 (advokat Philip Nyholm for begge)* mod *Rådgiver R A/S (advokat Jakob Sønder Larsen)* og *Leverandør L A/S under konkurs* og *Forsikringsselskab FS2 (advokat Henrik Krogsøe)*

Mellem klagerne, bygherre BH og forsikringsselskab FS1 (herefter BH og FS1), og indklagede, rådgiver R, leverandør L under konkurs (tidligere - - -) og forsikringsselskab FS2 (herefter R, L og FS2) er der opstået en tvist om erstatning for skimmelvækst opstået i tagkassetter med hygrodioder i 204 huse i - - -.

I den anledning er der nedsat en voldgiftsret i henhold til »Regler for voldgiftsbehandling inden for bygge- og anlægsvirksomhed« med arkitekt m.a.a. Kim Christiansen, bygningskonstruktør Ernst Vestrup og fhv. landsdommer Ulrik Jensen.

Klagerne har nedlagt påstand om, at de indklagede tilpligtes in solidum at betale til BH 2.971.979,92 kr. med tillæg af procesrenter fra sagens anlæg, subsidiært et af voldgiftsretten fastsat mindre beløb, samt til FS1 3.410.200 kr. med tillæg af procesrenter fra sagens anlæg, subsidiært et af voldgiftsretten fastsat mindre beløb.

Indklagede R har nedlagt påstand om frifindelse samt friholdelsespåstand overfor indklagede L og FS2.

Indklagede L og FS2 har nedlagt påstand om frifindelse, subsidiært mod betaling af et mindre beløb, samt friholdelsespåstand overfor indklagede R.

Der er forud for og under sagen afholdt syn og skøn ved direktør, civilingeniør Henrik Jensen, der har afgivet erklæringer af 3. oktober 2011, 26. oktober 2012, 30. september 2013, 28. august 2014 og 21. marts 2016.

Hovedforhandling har fundet sted den 9., 10. og 11. oktober 2017 i - - -. Der blev afgivet forklaring af [9 personer] samt foretaget afhjemling af skønsmanden.

I forbindelse med at sagen er optaget til kendelse, er det oplyst parterne, at kendelsen udfærdiges uden sagsfremstilling, idet sagens faktum i fornødent omfang fremgår af begrundelsen for voldgiftsrettens afgørelse.

Parterne har procederet sagen i overensstemmelse med deres afsluttende processkrifter. De indklagede har yderligere anført, at efter skønsmandens forklaring sammenholdt med projektmaterialets angivelse af højest tilladte indbygningsfugtighed i materialer til tagkassetter kan projektmaterialet ikke anses for fejlbehæftet.

Voldgiftsrettens begrundelse og afgørelse

Skønsmanden har sammenfattende konkluderet i skønsrapporterne, at skyggevirkningen, der påvirker nordsiden af lanterne, i sig selv ville være tilstrækkelig til at fremkalde skimmelvæksten i de præfabrikerede tagkassetter, der således ville være opstået også uden tilstedeværelsen af de øvrige utætheder i tagkonstruktionen, der er konstateret omkring lanternerne. På baggrund af hans mangeårige erfaring vurderer han, at grænsen for den risikofri relative fugtighed i tagkassetter skal være mindre end 70 %, fordi der i kassetterne anvendes krydsfiner. Ved 70 % relativ fugtighed i tagkassetterne vil fugtigheden i træet være omkring 16 % efter skønsmandens erfaring.

Hans konklusioner i skønsrapporterne bygger på indbygningsfugtigheder på 16 % og 25 %, men som forklaret under afhjemlingen er der ingen risiko for skimmelsvamp i tagkassetterne, hvis indbygningsfugtigheden i krydsfineren ikke overstiger 15 %.

I arbejds- og bygningsbeskrivelsen for tømrerarbejder, som er udarbejdet af R, er det om krydsfiner generelt anført, at krydsfiner ved indbygningen maksimalt må have et fugtindhold på 15 %. Om træ til tagkonstruktion og ydervægskonstruktioner er det anført, at træet ved indbygningen højst må have et fugtindhold på 18 % af tørvægten, hvis ikke andet er beskrevet i projektmaterialet eller i leverandørers anvisninger. I afsnittet, der specielt vedrører tagelementer (tagkassetter), er det imidlertid anført, at der skal projekteres med anvendelsesklasse »2 (12-15 %)«.

Sammenholdes arbejds- og bygningsbeskrivelsens krav til fugtigheden i de materialer, der anvendes til tagkassetter, med skønsmandens forklaring under afhjemlingen, er der ikke grundlag for at statuere, at R's projektering med anvendelse af tagkassetter med hygrodioder i en tagkonstruktion med skyggevirkning fra lanterner som de omhandlede har været uforsvarlig og derfor ansvarspådragende.

Det fremgår af detailtegning nr. 20 af bundkarm ved vindue i lanternen, at der ikke er projekteret sålbænk ved vinduet. Det er imidlertid anført på L's tegning af lanternen, at opbygning af væg som understøtning af lanternen udføres på stedet iht. - - - og rådgiver. Da ansvaret for rigtig udførelse herefter må anses for overtaget af totalentreprenøren, er der heller ikke i denne henseende grundlag for at anse R for erstatningsansvarlig.

Af de grunde, som er anført vedrørende R, og da arbejds- og bygningsbeskrivelsen for tømrerarbejde er en del af aftalegrundlaget i entreprisekontrakten mellem totalentreprenøren og L, er der heller ikke grundlag for at statuere, at L har pådraget sig erstatningsansvar ved at have projekteret og leveret tagkassetter med hygrodiode trods kendskab

til den skyggevirkning, som lanternerne ville fremkalde.
Voldgiftsretten tager derfor frifindelsespåstandene fra R og L til følge. Som følge heraf tages også frifindelsespåstanden fra FS2 til følge.
Der forholdes med sagens omkostninger som bestemt nedenfor. Der er ved afgørelsen lagt vægt på, at den oplysning, som fik afgørende betydning for sagens udfald, trods det meget lange sagsforløb først fremkom ved afslutningen af bevisførelsen under hovedforhandlingen. Der er endvidere lagt vægt på, at de omkostninger til syn og skøn, der er afholdt af parter, der frifindes, har været uden egentlig betydning for sagens udfald.
Thi bestemmes
R A/S, L A/S under konkurs og FS2 A/S frifindes.
Ingen af parterne skal betale sagsomkostninger til nogen anden part. Omkostninger til syn og skøn afholdes endeligt af den part, der foreløbig har afholdt dem.
Voldgiftsrettens omkostninger afholdes med en tredjedel af BH A/S og FS1 A/S, en tredjedel af R A/S og en tredjedel af L A/S under konkurs og FS2 A/S efter opgørelse og påkrav fra Voldgiftsnævnet.